

RECENZIE

MACEK, P. – UHLÍŘ, L.: *DĚJINY POLICIE A ČETNICTVA III. PROTEKTORÁT ČECHY A MORAVA A SLOVENSKÝ ŠTÁT (1939 – 1945)*.
Praha, Police History 2001, 230 s.

Na knižný trh sa dostáva už v poradí tretia časť monografického spracovania policajných dejín, ktorá pochádza z rovnakej autorskej dielne ako v prípade prvých dvoch častí. Treba povedať, že z hľadiska pôsobenia bezpečnostných zložiek na našom území ide o nesporne zaujímavé a dynamické, zároveň však tragické obdobie. Tak v protektoráte, podobne ako v slovenskom štáte predstavoval rozvetvený mocensko-represívny aparát jeden z hlavných prostriedkov pri presadzovaní a udržiavaní tak okupačného, ako aj ľudáckeho režimu. Z tohto dôvodu došlo, predovšetkým v prvom prípade, k výraznej zmene štruktúry bezpečnostných zložiek, ich koncentracii a posilneniu náplne činnosti v štátno-bezpečnostnej oblasti. Z pohľadu nemeckej protektorátnej politiky, čiastočne tiež českej kolaborácie, predstavovalo policajné násilie prostriedok na teroristické zastrasovanie obyvateľstva a jeho „odpolitizovanie“, v podmienkach slovenského štátu nástroj na udržanie totalitnej moci vládnucej štátostrany – Hlinkovej slovenskej ľudovej strany (HSĽS).

Práca sa skladá z troch častí, každá z viacerých kapitol a podkapitol. Keďže v uvedenom časovom období dochádza k častému prekryvaniu systému nemeckých, českých – protektorátnych a slovenských bezpečnostných orgánov, rozhodli sa autori celú prvú časť venovať analýze štruktúry a činnosti nemeckých bezpečnostných zložiek na území ríše. Táto časť nepriňaša žiadne nové skutočnosti, predstavuje stručný syntetizujúci prehľad predmetnej problematiky. Druhá časť sa celá venuje Protektorátu Čechy a Morava a je rozdelená ešte do dvoch podčastí. Prvá, ktorá nesie názov Nemecké orgány, prináša genézu a stručnú charakteristiku fungovania nemeckej okupačnej správy, ako i organizačného vývoja a činnosti jednotlivých zložiek nemeckých bezpečnostných síl v protektoráte. Druhá podčasť je celá venovaná vlastným českým orgánom. Pri jej štruktúrovaní autori zvolili rovnaký postup. Začínajú stručnou charakteristikou protektorátnej štátnej správy, približujú organizáciu ministerstva vnútra (MV) a jemu podriadených bezpečnostných zložiek, najväčšiu pozornosť venujú existencii a pôsobeniu vlastnej českej polície. Okrem samotnej organizácie a charakteristiky funkčnej náplne jednotlivých typov polície sem zaradili tiež pravidlá pre výkon policajnej služby, služobné poriadky, právne predpisy upravujúce činnosť a funkčnú náplň policajných strážnych zborov, ich sociálne zaopatrenie, ako i disciplinárnu právomoc nad nimi. V závere tejto podčasti čitateľ nájde tiež kapitoly o četníctve, ktoré však zostalo v podstate v rovnakej štruktúre ako v predchádzajúcom období, o finančnej strážii a vládnom vojsku. Zvolený postup autori uplatnili aj pri koncipovaní tretej časti.

Z naznačeného je už na prvý pohľad zjavné, že s prípravou textácie tohto zväzku si autori veľkú námahu nedali. Na druhej strane pre rovnaké obsahové vymedzenie predmetu práce sa rozhodli už pri spracovávaní predchádzajúcich dielov. V práci dominujú doslovné excerpty z rôznych dobových časopisov, magazínov, kalendárov, policajných predpisov, príručiek a smerníc týkajúcich sa činnosti a organizácie četníctva. O samostatnej činnosti, organizačnom zložení, spoľahlivosti a spolupráci jednotlivých zložiek bezpečnostného aparátu, ale aj postupných zmenách v ich funkcii a význame v závislosti od vnútropolitického a zahraničnopolitického vývoja protektorátu, resp. slovenského štátu, sa však v práci nachádzajú len fragmentárne a nepresné informácie. Mnohé otázky však absentujú úplne. Napríklad zhodnotenie negatívnych a pozitívnych stránok činnosti polície a četníctva (na Slovensku žandárstva) v súvislosti s ich

spoluprácou a aktivitou pri prenasledovaní politických odporcov nemeckej okupácie, ako i ľudáckeho režimu a, naopak, ich spoluprácou s odbojom. Podobne ako v predchádzajúcom zväzku absentuje akákoľvek analýza činnosti kriminálnej polície, spojená s charakteristikou rozšírenosti trestnej činnosti, percentuálnej úspešnosti pri jej odhaľovaní atď.

Z faktografického hľadiska je najhoršie spracovaná posledná, tretia časť, teda slovenský štát. Jej úroveň dokazuje, že autori nepoznajú často ani základné reálie problematiky. Za všetko hovorí skutočnosť, že z celkového počtu 253 titulov, ktoré sa nachádzajú v závere uvedeného zoznamu literatúry, sa k dejinám slovenského štátu viaže len 28 publikácií. Pritom viaceré základné práce k uvedenej problematike v tomto zozname vôbec nenájdeme (najmä práce I. Kamenca, L. Suška, J. Jablonického a ďalších). Asi najväčším nedostatkom v tomto smere je fakt, že úplne absentujú práce J. Korčeka, ktorého výskum sa špecializoval na spracovávanie problematiky mocensko-represívneho aparátu slovenského štátu, čoho dôkazom je aj jeho monografia Slovenská republika 1943 – 1945. K pôsobeniu mocensko-represívneho aparátu a režimu, ktorá vyšla v roku 1999. Ešte závažnejším nedostatkom je skutočnosť, že pri spracovávaní tejto časti chýba akýkoľvek pôvodný archívny výskum. Uvedené skutočnosti majú za následok alarmujúci nedostatok podkladového materiálu, čoho dôsledkom je okrem iného množstvo faktografických chýb. Obrovský disproporčný prístup v spracovávaní jednotlivých problémov pritom vytvára dojem, že autori miestami ani nemajú o čom písať. Ako inak možno vysvetliť skutočnosť, že napr. o organizácii MV sa rozpisujú na šiestich stranách (príčom len podopíňali základnú schému ministerstva, ktoré v uvedenom zložení nikdy neexistovalo, pričom neakceptovali postupné zmeny, ktorými jednotlivé odbory MV v uvedenom časovom horizonte postupne prechádzali), zatiaľ čo pôsobeniu samotnej polície (vrátane Ústrednej štátnej bezpečnosti) venujú sotva dve strany. Bez toho, aby čo i len načrtli jej organizačnú výstavbu a zachytili početné stavy.

Nedostatok podkladových materiálov k tretej časti sa podpísal aj pod výber fotodokumentácie a dokumentov pre prílohu, ktorá je v závere knihy. V oboch prípadoch jednoznačne dominujú materiály protektorátnej proveniencie. Asi najväčším nedostatkom v tomto smere je fakt, že v prílohe nie je ani jediná schéma, ktorá by odrážala organizačnú štruktúru slovenského žandárstva a polície, alebo ich početné stavy.

V závere treba dodať, že spracovanie takej zaujímavej a v historiografii z určitých aspektov pomerne dobre spracovanej problematiky si vyžadovalo oveľa profesionálnejší prístup. V mnohých smeroch práca zaostáva aj za obidvoma predchádzajúcimi zväzkami, aj keď koncepcia je tu podobná. Na druhej strane záujemcov o túto problematiku určite osloví množstvo zaujímavých fotografií, obrazových a textových príloh, ktoré predstavujú najväčšiu devízu. Na záver uvádzam aspoň najzávažnejšie faktografické chyby, ktorých sa autori dopustili:

- s. 13 – Vojna proti Poľsku nebola propagandisticky ospravedlňovaná len úsilím získať späť územie zabraté Poľskom v roku 1938, ale aj územie, ktoré Poliakom pripadlo v roku 1920 a 1924.
- s. 18 – V roku 1940 ešte Leibstandarte SS Adolf Hitler nebola divíziou, ale brigádou. Na divíziu sa rozšírila až pred ťažením do ZSSR v roku 1941.¹
- s. 18 – V roku 1942 nevznikli 4 nové divízie Waffen SS. Divízie č. 9 Hohenstauffen a č. 10 Frundsberg vznikli až začiatkom roku 1943 ako dôsledok porážky pri Stalingrade.²
- s. 96 – Štátna rada nepredstavovala druhú komoru parlamentu, aj keď niektorí súčasníci ju tak chápali.³

¹Pozri napríklad MESSENGER, CH.: Hitlerův gladiátor. Život a doba SS Oberstgruppenführera a generálplukovníka tankových vojsk Zbraní SS Seppa Dietricha. Brno 1997, s. 131.

²Pozri napríklad WILLIAMSON, G.: SS: Hitlerův nástroj teroru. Praha 1996, s. 144; AILSBY, CH.: SS: Peklo na východní frontě. Válka Waffen SS v Rusku 1941 – 1945. Praha 1999, s. 105.

³KAMENEC, I.: Štátna rada v politickom systéme slovenského štátu v rokoch 1939 – 1945. In: Historický časopis, 44, 1996, č. 2, s. 221 – 242.

- s. 96 – Vládnym nariadením č. 4 Sl. z. z 15. marca 1939 vznikli ústredné úrady slovenského štátu, teda úrad predsedníctva vlády a jednotlivé ministerstvá, a nie „vláda, snem a štátna rada“. K tomu treba dodať, že činnosť a kompetencie vlády a snemu samostatného štátu legalizoval už zákon č. 1 Sl. z. zo 14. marca 1939. Existencia Štátnej rady je zakotvená až v Ústave Slovenskej republiky z 21. júla 1939 (paragrafy 51 – 57 piatej hlavy) neskôr v zákone č. 36 Sl. z. o Štátnej rade z 5. 6. 1940. Vlastnú činnosť začala až v auguste 1940.
- s. 102 – Nie je pravda, že „veškeré slovenské bezpečnostní síly byly pod dohledem Německé policejní mise“. Tá na Slovensku pôsobila len v dvoch krátkych intervaloch v roku 1939 a podieľala sa na vzniku Ústredne štátnej bezpečnosti (ÚŠB).⁴ Po jej odchode zostal na Slovensku ako spojovací orgán medzi nemeckými a slovenskými bezpečnostnými orgánmi jeden z jej členov F. J. Goltz. Až do roku 1945 pôsobil ako policajný atašé na nemeckom vyslanectve, tak isto ako poradca (beráter) pre ÚŠB, kde zastupoval gestapo a Sicherheitsdienst. Do záležitostí bezpečnostného charakteru priamo zasahoval tiež poradca pre vnútorné záležitosti. Činnosť slovenských bezpečnostných orgánov Nemci ovplyvňovali aj prostredníctvom vlastných policajno-bezpečnostných zložiek, ktoré pôsobili teritoriálne blízko Slovenska. Tiež využitím svojich agentov priamo na území Slovenska.⁵
- s. 102 – „Zákon o stíhání trestných činů proti státu č. 32/1940 Sl. z.“ nikdy nevyšiel. V skutočnosti ide o vládne nariadenie č. 32 Sl. z. „O zaisťovacom uväznení nepriateľov Slovenského štátu“, ktoré vyšlo už 22. marca 1939, teda nie v roku 1940.
- s. 104 – K reorganizácii žandárstva nedošlo v roku 1940, ale až o rok neskôr.⁶
- s. 126 – SLS si nezmenila názov na HSES v roku 1938, ale už v roku 1925.
- s. 127 – Vládne nariadenie č. 220 Sl. z. o Hlinkovej garde (HG) z 5. septembra 1939, ktorým HG získala právo kontroly plnenia a dodržiavania zákonov, nemalo trvalý charakter, ako to vyplýva z textu. Zrušené bolo už vládnym nariadením č. 310 Sl. z. z 21. decembra 1939.
- s. 128 – Údaj, že v januári 1945 mala HG celkový početný stav 10 650 mužov, je nadsadený. Maximálny počet príslušníkov HG a Pohotovostných oddielov HG v období po vypuknutí SNP sa pohyboval okolo 6 000 mužov. Veľmi prehnaný je tiež údaj, podľa ktorého v januári 1945 mala HG sformovaných 29 strážnych a 38 poľných rôt, ako i jeden poľný prápor. Na porovnanie, podľa J. Korčeka postavila HG v období od vypuknutia SNP spolu 3 poľné prápory, 7 poľných rôt a niekoľko desiatok strážnych jednotiek.⁷
- s. 128 – Nie je pravda, že slovenské Ministerstvo národnej obrany (MNO) vzniklo až 15. septembra 1939. MNO vzniklo krátko po 14. marci na základe už spomínaného vládneho nariadenia z 15. marca 1939.
- s. 129 – Mierový stav slovenskej armády nebol 150 000 mužov. Takéto početné stavy slovenská armáda dosiahla len raz, a to počas vojny proti Poľsku v septembri 1939, keď mobilizovala spolu 15 ročníkov zálohy.⁸ Skutočný mierový stav armády sa pohyboval na hranici 30 000 mužov.⁹

⁴Bližšie pozri JABLONICKÝ, J.: Z ilegality do povstania. Bratislava 1969, s. 42 – 46; tiež HRADSKÁ, K.: Prípady Wisliceny. Bratislava 1999, s. 25.

⁵KORČEK, J.: Slovenská republika 1943 – 1945. K pôsobeniu mocensko-represívneho aparátu a režimu. Bratislava 1999, s. 50.

⁶Úradné noviny 28. júna 1941, s. 974 – 75.

⁷KORČEK, J.: c.d., s. 141, 179.

⁸BYSTRICKÝ, J.: Pozemné vojská Slovenskej armády na bojiskách 2. svetovej vojny. In: Apológia 1994, 6, s.19.

⁹Napríklad k 25. júnu 1941 bol mierový stav slovenskej armády 33 675 mužov. Pozri KATREBA, Z.: „Skrytá“ mobilizácia na Slovensku v roku 1941. In: Vojenská história, 4, 2000, č. 3 – 4, s. 91.

- s. 129 – Nemecký dôstojník pre branné hospodárstvo nepôsobil na MNO, ale pri Nemeckej vojenskej misii.
- s. 129 – Autori si zjavne poplietli Slovenskú pracovnú službu (SPS) s Pracovným zborom MNO, resp. jeho 6. robotným práporom, keď píše: „Vedle slovenských oddílů zde byly zřízeny zvláštní oddíly pro rasově nežádoucí či asociální živly (židy a cikány).“ V skutočnosti SPS predstavovala organizáciu, ktorá v spolupráci s Hlinkovou mládežou zabezpečovala výchovu 18 – 25-ročnej mládeže fyzickou prácou, branou výchovou a ľudáckym ideologickým pôsobením. Pritom na Židov a trestané osoby sa pracovná služba v SPS vôbec nevzťahovala.¹⁰
- s. 152 – Štefan Haššík nezomrel v roku 1947, ale až v roku 1985. Po vojne emigroval na západ, nebol však vydaný, ako tvrdia autori. Odsúdený na trest smrti bol v nepriateľnosti.
- s. 156 – Dr. Vojtech Tuka sa ministrom zahraničia nestal po zvolení Tisu za prezidenta, ale až po salzburských rokovaniach 29. júla 1940.

Igor Baka

D U L E B A, A.: *UKRAJINA A SLOVENSKO*. Bratislava, Veda 2000, 402 s.

Problematika geopolitického postavenia Ukrajiny a Slovenska sa stala v poslednom období predmetom širšieho záujmu odborníkov z oblasti politológie, medzinárodných vzťahov, histórie, politickej geografie a ekonómie. Nepochybne, že o geopolitické postavenie týchto štátov je záujem aj zo strany vojenskej histórie a odborníkov, ktorí skúmajú otázky bezpečnosti v Európe a transatlantickom priestore. Tento záujem viacerých spoločensko-vedných disciplín je pochopiteľný z niekoľkých dôvodov. Vznik samostatnej Ukrajiny v decembri 1991 a Slovenskej republiky 1. januára 1993 zmenil politickú mapu strednej a východnej Európy. Na Ukrajine a v jej susedstve sa odohrávajú procesy, „ktoré zásadným spôsobom ovplyvnia budúcu podobu a možno i politickú mapu Európy i budúcnosť Slovenska“ uvádza autor v závere monografie. S týmto názorom nemožno nesúhlasiť po prečítaní knihy A. Dulebu.

Monografia A. Dulebu je dobrým príkladom práce, ako zvládnuť dlhé etapy zápasov o samostatnú Ukrajinu z geopolitického uhla pohľadu „očisteného“ od nepresných a prekonaných názorov na geopolitiku samotnú. Autor v deviatich kapitolách, doplnených textovými a mapovými prílohami, analyzuje výklad najdôležitejších „geopolitických charakteristík štátoprávneho vývinu ukrajinského priestoru od najstarších čias až po súčasnosť“ so zreteľom na konzekvencie pre Slovensko. Dejiny Ukrajiny majú viacero spoločných črt dejinného vývoja so Slovenskom. Možno pripomenúť najmä skutočnosť, že po zániku Kyjevskej Rusi neexistoval ukrajinský štátny útvar a Ukrajina, podobne ako Slovensko, bolo súčasťou iných štátnych útvarov. Cez priestor Ukrajiny prenikali „ázijskou cestou do Európy“ etniká, ktoré na niekoľko storočí ovládali ukrajinsky priestor alebo jeho časti a ohrozili aj Slovensko (Tatári 1241). Dnešná Ukrajina v jej štátnych hraniciach v priebehu minulého tisícročia zdieľala osudy ako súčasť ruského štátu, poľsko-litovskej únie, Poľska a Rakúsko-Uhorska. Na rozdiel od Slovenska na Ukrajine v 17. – 18. storočí veľké územie – Záporožie – ovládli kozáci s autonómnym postavením. Práve na tomto území spolu s Haliču sa formovali identifikačné procesy Ukrajincov. Kozácka minulosť – Záporožská Sič – legitimizovala ukrajinskú národnú iden-

¹⁰Bližšie pozri Pracovné jednotky a útvary slovenskej armády 1939 – 1945. VI. robotný prápor. Zborník materiálov z medzinárodného seminára Bratislava 22. – 23. novembra 1995. Bratislava 1996.

titu sformovaných v 19. storočí na politický program. V Haliči prebiehal proces identifikácie vyhraňovaním sa Ukrajincov voči Poliakom a rusofilom. Ale zložitým procesom, s dosahom na súčasnosť, bolo definovanie sa Ukrajincov voči pravoslávii a rusofilstvu, ktoré malo svoju oporu nielen vo východných častiach ako súčasť ruského impéria, ale aj v západných častiach, ktoré nepatrili do ruského štátu. Za tvorca ukrajinských dejín a formovania historického vedomia sa považuje Michajlo Hruševskij (1886 – 1934), profesor v rakúskej Haliči. V štúdií z roku 1903 M. Hruševskij kritizoval tradičnú ruskú schému dejín „podľa ktorej Kyjevská Rus bola súčasťou ruských dejín a jej pokračovanie bolo vo Vladimírsko-suzdaľskom kniežatstve, Moskovskom kniežatstve a ruskom impériu. Túto schému prevzala aj sovietska historiografia. Podľa M. Hruševského Kyjevská Rus mala svoje pokračovanie haličsko-volynskom kniežatstve, potom v litovsko-poľskom, rakúskom a uhorskom období. V dejinách veľkoruskej národnosti treba spracovať ich začiatok (ktorým nie je Kyjevská Rus) a očistiť od rôznych epizód a období, ktoré patria do dejín Ukrajiny a Bieloruska. Takýto stručný prehľad koncepcie ruských a ukrajinských dejín analyzoval autor monografie s dovetkom, že spor „kto komu ukradol dejiny Kyjevskej Rusi“ nie je ukončený do súčasnosti. Pre možnú komparáciu pre nás je dôležitá skutočnosť, že legitimizáciou histórie sa ukrajinskí predstavitelia usilovali zdôvodniť svoje práva na vlastný štát, čo má určité paralely so slovenským národným obrodením v polovici 19. storočia, navyše na Slovensku jednoznačným odlišením od Čechov po kodifikácii spisovnej slovenčiny.

Tým, že ukrajinskí predstavitelia pri vytvorení nezávislého štátu roku 1917 sa opierali o centrálnu mocnosť, stratili príležitosť ocitnúť sa na mape poversailleskej Európy. Ukrajina, okrem Podkarpatska a časti, ktoré sa stali súčasťou Poľska, bola súčasťou Sovietskeho zväzu. S novými hranicami z roku 1945 až do vyhlásenia nezávislej Ukrajiny v decembri 1991.

Druhá kapitola *Slovensko a Podkarpatsko do polovice 20. storočia* analyzuje historický vývin tejto oblasti s rôznymi názvami v integrácii geopolitických faktorov (Karpaty, Dneper), s politickými zmenami resp. zmenami štátnych útvarov, do ktorých Podkarpatsko (Zakarpatská Ukrajina) patrilo v 20. storočí. Časté zmeny (Uhorsko, Poľsko, ČSR, Maďarsko, ZSSR, Ukrajina) v minulom storočí ukazujú na niektoré spoločné znaky. Vývoj so Slovenskom (Uhorsko, ČSR, samostatný slovenský štát, ČSR, Slovenská republika). Osobitne na skutočnosť, že Podkarpatsko bolo závislé od celoeurópskych procesov, pri jeho začleňovaní do štátnych útvarov, najmä z dôvodov nedostatku vlastných elit schopných zabezpečiť dlhodobú stabilizáciu. Hoci v prípade Slovenska nechýbali politické elity schopné formulovať politické programy na konci prvej i druhej svetovej vojny, ich slabosť sa prejavila pri presadzovaní vlastných programov v stretnutiach s početnejšou českou elitou. Konkrétne dosahy sú známe: ústup od autonómie zakotvenej v Pittsburskej dohode a Košického vládneho programu po troch pražských dohodách v rokoch 1945 – 1946.

Spor o spoločnú slovensko-ukrajinskú hranicu v polemikách jazykovedcov (V. Hnat'ukom a S. Czambelom) o rusínskom, resp. slovenskom obyvateľstve Šariša, Spiša, Zemplína a hranice „Od Popradu po Tisu“ ako súčasť Podkarpatska, hoci sporadicky prenikli aj do politických programov Rusínov, nezohrávali v minulosti ani súčasnosti dôležitejšiu úlohu v spektre politických programov. V minulosti z dôvodov nevyhranosti elit v štátoprávnej koncepcii. V súčasnosti preto, že zakarpatské elity sa usilujú o automómne postavenie (v prvom rade ekonomické) v rámci celej Ukrajiny a Soborná Ukrajina zahrňujúca všetkých Ukrajincov a Rusínov mimo dnešnej Ukrajiny nie je aktuálna, vzhľadom na európske procesy integrácie. To však nevylučuje v budúcnosti vyzdvihnutie hesla Sobornej Ukrajiny, čo by sa dotklo dnešného Prešovského kraja na Slovensku. K týmto záverom dospel autor monografie na základe podrobného štúdia politických programov Podkarpatska a sporov medzi Ukrajincami – Rusínmi a Rusínmi o vlastnú identitu.

Súčasná Ukrajina je príliš veľká a rôznorodá na to, aby na celom jej území mohla zvíťaziť jediná koncepcia ekonomicky alebo modelu politickej moci (s. 95). Tri hlavné a osobitné re-

gióny majú odlišnú minulosť i geopolitické postavenie v minulosti a prítomnosti. Platí to vo vzťahu k Rusku a rusifikácii vo východnom a centrálnom regióne, „Sudetoidné faktory“ sú aktuálne vo východnom regióne, na Kryme, v Podkarpatsku a ďalších oblastiach. Regionálne rozdelenie do regiónov ovplyvňuje ukrajinskú zahraničnú politiku. Regióny nie sú ekonomicky rovnako silné a s rôznorodou sociálnou štruktúrou obyvateľstva. Liahňou nomenklatúrnych kádrov, vrátane na najvyšších postoch v minulosti (Chruščov, Brežnev, Černenko), bol východný región. Z východného a stredného regiónu pochádza aj väčšina súčasných ukrajinských nadregionálnych elit. Tieto dva regióny sú najviac ekonomicky závislé od dodávok ruských surovín, ropy a plynu. Preto roztržka s Ruskom by mohla citelne postihnúť celú ukrajinskú ekonomiku a destabilizovať aj politický systém. Uchovať suverenitu a zachovať stabilitu je možné podľa autora energetickou nezávislosťou od Ruska dovozom ropy a plynu z kaspických nálezísk.

Podkarpatsko ako súčasť západného regiónu Ukrajiny v minulosti bolo zdrojom autonomistických snáh. Hospodárska autonómia, ktorú získalo v roku 1998, môže byť krokom k počiatkom návratu k politickej autonómie (krátkej autonómie v roku 1938 v rámci ČSR) a uznania Rusínov za štátoprávny národ. Napriek politickým požiadavkám rôznych organizácií a spoločností Rusínov o etnický a politický separatizmus, autor monografie sa prikláňa k názoru, že časté zmeny štátnych útvarov na Podkarpatsku spôsobili „historickú únavu“ a najvýstižnejšie pomenovanie obyvateľstva je „zakarpatský ľud.“ lojálny ku každému štátnemu útvaru, ktorý umožní Rusínom vytvoriť autonómiu. Štvrtá a piata kapitola analyzujú vnútropolitické otázky Ukrajiny v súvislosti s parlamentnými a prezidentskými voľbami roku 1994 a výstavby nezávislého štátu v podmienkach vnútro politickej situácie. Autor monografie na základe širšieho spektra ukrajinskej a zahraničnej literatúry a prameňov detailne analyzuje problémy, ktoré vznikli v ekonomickej oblasti, pri formovaní nových elit a transformácii štátu na demokratický systém s trojitým delením moci. V tejto súvislosti uvádza tri postsovietske modely štátotvorby v rámci bývalého Sovietskeho zväzu. Model slovanských republík (Rusko, Bielorusko, Ukrajina) obsahuje prvky baltického a stredoázijského modelu transformácie. Slovanský model je určitým kompromisom, podľa autora najmä preto, že reformné sily predstavovali marginálne spektrum domácej politickej scény. Oveľa väčšiu ekonomickú a politickú váhu majú celoštátne a regionálne elity spojené s tranzitom ropy a plynu, kde monopolné postavenie má ruský Gazprom. Po určitej prestávke sa opäť obnovuje sila bývalého vojenskopriemyselného komplexu. Napokon, kumuláciu zákonodárnej a výkonnej moci prezidentkými systémami (Jeľcina, Kučmu, Lukašenka) transformácia na demokratický systém s tradičným delením moci sa odsunula do úzadia. Zložitým problémom vo všetkých postsovietskych republikách, ale osobitne na Ukrajine, bola transformácia sovietskych, ktoré predtým kumulovali zákonodarnú a výkonnú moc.

V súvislosti s komparáciou postsovietskych modelov, ale najmä baltického, s vývojom v strednej Európe autor dochádza k záveru, že v Pobaltí nasledovali príklad strednej Európy a „zvítazila nová elita“ (s. 195). S tým možno súhlasiť len v tom, že v strednej Európe i Pobaltí nové elity vznikli z vlny protestu, hoci s diferencovaným zahrotením. Menej už s tým, že elity protestu rozbili totalitné systémy a nahradili starú nomenklatúru. Domnievam sa, že rozhodujúci bol spôsob odovzdávania moci v strednej Európe v roku 1989. Okrúhle stoly, t. j. rozhovory medzi formujúcimi sa opozičnými silami s predstaviteľmi komunistického systému o dohodách dobrovoľného odovzdania moci v Poľsku, Maďarsku, Československu boli tiež formou kompromisu. „Nerevolučná revolúcia“ v strednej Európe podľa Timothyho Gartona Asha spôsobom odovzdávania moci rokovaním a na základe kompromisov mala svoje dôsledky pre ďalší vývoj. V štátoch, kde disidentské a opozičné sily boli silné a akcieschopné, proces transformácie bol menej komplikovaný. Opozícia na Slovensku bola najslabšia spomedzi krajín strednej Európy. Spoločnosť ani elity neboli pripravené na systémovú zmenu (S. Szomolányi, Soudobé dejiny 4/99). Vznikla teda otázka, s kým možno porovnať tranzíciu Slovenska?

Odpoveď zrejme nie je jednoduchá, aj keď pripustíme, že každá komparácia znesie určité zjednodušenie.

Kapitoly o zahraničnej politike Ukrajiny a geopolitickom význame pre Slovensko obsahujú hlavné priority ukrajinských národných záujmov. Vychádzajú z premisy minulosti, že Ukrajina nebola dostatočne silnou, aby mohla zabezpečiť svoje záujmy samostatne. V súčasnosti sú pre ňu dominantné vzťahy s Ruskom, ukrajinský projekt o stredoeurópskej zóne sa ukázal neperspektívny. Po roku 1996 sa medzinárodné postavenie Ukrajiny radikálne zmenilo podporou zo strany USA a partnerstvom s NATO. Ukrajina sa považuje za „významný štát strednej a východnej Európy so strategickým a globálnym dosahom“ (s. 269). Táto realita sa dotýka aj Slovenska. Vnímanie Ukrajiny na Slovensku „ruskou optikou“ ako „brány k ruskému trhu“ (s. 260 – 261) podľa autora nezodpovedá novej situácii slovensko-ukrajinských vzťahov, keď „Kyjev zostal v hlbokom tieni za Moskvou“ (s. 268).

Vznikom samostatnej Ukrajiny a uzákonením ukrajinského jazyka ako štátneho jazyka pre celý štát vznikli mnohé jazykové problémy, a to aj pre autorov, ktorí o Ukrajine publikujú štúdie, monografie. Rusifikácia Ukrajiny, najmä v 60. – 80. rokoch minulého storočia sa prejavila aj v názvoch miest, riek a iných geografických pojmov. Rusifikačné názvy, napr. ukrajinského Kijiv na Kyjev, Dnipro na Dneper a iné, prevzali aj bývalé socialistické štáty a používajú ich dodnes. Na tento problém upozornili už viacerí autori. Spomeniem zborník *Národnostní politika v postkomunistických zemích* (Brno, 2000), v ktorom v súvislosti s Bieloruskom a Ukrajinou uvádzajú, že rusifikačné názvy ich urážajú. Ako tento problém preklenúť, ponechávam na autorov samých. Uvedomujem si dilemu, ktorá vznikla: pre rozvinutie slovensko-ukrajinských vzťahov, za ktoré sa prihovára autor monografie, by používanie ukrajinských názvov bolo prirodzené. Používané rusifikované názvy majú svoju tradíciu na Slovensku a ich zámena by mohla priviesť určité komplikácie v zrozumiteľnosti pre slovenského čitateľa.

V závere práce autor monografie uvádza štyri scenáre možného vývoja Ukrajiny. S dôsledkami pre Slovensko. Prognóza je vedeckou syntézou veľkého množstva používanej literatúry a prameňov o minulosti a prítomnosti susedného ukrajinského štátu. V prognóze sú zafixované konštanty vnútornej a zahraničnej politiky Ukrajiny a jej vzťahov k susedným krajinám. Autor sa neuspokojil s jednoduchým prolongovaním súčasnej situácie na dve desaťročia dopredu. Uviedol aj možné neúspešné a konfrontačné scenáre vývoja na Ukrajine a ich dôsledky pre Slovensko.

Na záver treba uviesť, že recenzovaná monografia *Ukrajina a Slovensko* je fundovanou publikáciou o histórii a súčasnosti Ukrajiny z geopolitického hľadiska s implikáciami pre Slovensko. Je to práca založená na bohatej pramennej základni ukrajinskej, ruskej, nemeckej, americkej proveniencie. Autor v nej využil aj vlastné štúdie z oblasti medzinárodných vzťahov, geopolitiky, problematiky Ruska na konci Jeľcinovej éry a ďalších otázok. Monografia bohatstvom nových faktorov a analýz patrí medzi priekopnícke v tejto oblasti.

Michal Štefanský

ANOTÁCIE

GLOSÝ

PARKER, G.: *FILIP II. ŠPANĚLSKÝ KRÁL Z RODU HABSBUKŮ. NEJMOCNĚJŠÍ KŘEŠŤANSKÝ VLÁDCE.* Praha, Nakladatelství Brána. Knižní klub. 1998, 232 s.

České nakladatelství BRÁNA v edícii Knižného klubu už roky vydáva vydarenú a pre historikov, ale aj pre širšiu verejnú zaujímavú sériu monografií o významných historických osobnostiach. K nim v roku 1998 pribudol preklad knihy o jednej z najzaujímavejších, tak trošku tajomstvami obostretých osobností z galérie španielskej vetvy habsburského rodu Filipa II., z pera známeho anglosaského historika Geoffreyho Parkera, ktorý dnes pôsobí ako profesor vojenských a námorných dejín na Yaleovej univerzite. Ako v závere knihy napísal popredný znalec tejto doby, dnes už zosnulý Josef Polišínský, rozpornosť povahy a činnosť tohto vládcu impéria „nad ktorým nezapadlo Slnko“, láka už po štyri storočia pozornosť stále nových generácií historikov. A mnohé základné problémy sú aj napriek tejto pozornosti stále otvorené.

G. Parker sa pokúsil, a dodajme, že úspešne, prispieť k výskumu tejto osobnosti a obdobia a posunúť naše poznatky o veľmocenských hrách 16. storočia. Jeho monografia je postavená predovšetkým na prameňoch a usiluje sa veľmi trpezlivo hodnotiť rozporuplnú osobnosť Filipa II., ktorému sa do dnešných čias od historikov dostalo veľmi veľa hany, ale tu a tam aj chvály. Táto publikácia, ako napísal Polišínský, tvorí zatiaľ najspoľahlivejší kameň k rekonštrukcii obdobia, ktorému sa hovorilo „zlaté storočie“ a ktorému sa dnes oficiálne dáva názov „storočie svetla“. Autorovi ani tak nejde o kompletnú, vyčerpávajúcu mikroanalýzu osobnosti španielskeho kráľa, skôr načrtáva najzaujímavejšie úseky

vývoja jeho osobnosti na pozadí európskych i svetových dejín a usiluje sa osvetliť niektoré intímne oblasti jeho záujmu. Pokúsil sa predovšetkým zhromaždiť informácie týkajúce sa doby, ale aj osobných záujmov a štýlu života tohto zarytého katolíka. Podrobne opisuje, ako kráľ pracoval, aký mal životný režim, kedy spal, jedol, zhromaždil množstvo údajov o jeho záhradníckych a staviteľských záľubách, sexuálnych zvyklostiach, a venoval veľkú pozornosť rozboru štátnych záležitostí, na ktorých bol Filip II. osobne zainteresovaný. Viaceré dôležité udalosti, ktoré sa odohrali na kontinente, ale na ktorých španielsky kráľ bezprostredne nebol zainteresovaný, autor iba naznačuje a venuje im malú pozornosť. Ako príklad môžeme uviesť udalosti odohrávajúce sa za jeho života v Anglicku, v podmanených dŕžavách, ale aj v samotnom Španielsku.

Parker venoval veľkú pozornosť práve zdanlivo nepodstatným podrobnostiam kráľovho každodenného života, pretože takýto prístup, ako napísal v úvode k prvému vydaniu knihy, umožňuje lepšie pochopiť Filipa II. ako človeka. Svoj spôsob uchopenia témy Parker zdôvodňuje aj tým, že mnohé dôležité rozhodnutia a udalosti za života španielskeho kráľa, o ktorých nemôžeme so stopercentnou istotou tvrdiť, že sa stali tak, alebo či sa vôbec stali, je možné rozuzliť práve štúdiom psychológie osobnosti, psychológie jeho správania, návykov a pod. Podľa toho delí aj jednotlivé kapitoly práce: Študentské roky, Kráľ pri práci, Kráľ sa baví, Rodinný život a smrť, Víťazné roky, Cesta k hrobu a pod. Takto dostávame o Filipovi II. oveľa plnší a pestrejší, ale aj ľudskejší obraz. Nielen ten vžitý a vo všeobecnosti prijímaný obraz tyrana, náboženského fanatika spojeného s inkvizíciou, nevyspytateľného vládcu, ale aj obraz mimoriadne pracovitého, vnútorné rozorvaného a nešťastného človeka,

ktorý bol zároveň symbolom veľkosti svetovej monarchie. Parker k tejto osobnosti pristupuje veľmi korektne. Nechce ho ospravedlňovať, očistiť, ale pokúša sa predovšetkým jeho pohnútky pochopiť a vysvetliť. A to aj tie, ktoré patria do kategórie zločinných skutkov. Autor siaha aj do oblasti psychológie a po hodnotení anglického psychiatra R. Veckera, ktorý upozornil na skutočnosť, že opis povahy Filipa II. je učebnicovým príkladom tzv. nutkavého typu osobnosti. Pre ľudí trpiacich nutkavými predstavami je typické, že sú vzdorovití, neoblomní, ale zároveň nerozhodní a nenápadití. Sú zbožní a asketickí, pracovití, ale bez zmyslu pre humor. Svoje emócie kontrolujú až prehnane, sú zaujatí detailmi, majú málo vyvinutý sexuálny pud, protiví sa im špina, sú posadnutí vyprázdňovacími funkciami. Nie sú ochotní prenášať právomoci na nikoho, obľubujú rutinu, sú až necitlivo oddaní poctivosti a spravodlivosti, ale zároveň sú chamtiví a charakterizuje ich zberateľská vášeň. Lepší opis Filipa II. by sa sotva našiel – píše autor v úvode k tretiemu vydaniu svojej knihy.

Parker je veľmi presvedčivý najmä v tých pasážach, kde vykresľuje intímny portrét Filipa II., jeho posadnutosť katolíckym náboženstvom, ktorým ospravedlňoval aj svoje temné skutky, jeho bigotnú nezmieriteľnosť k iným vierovyznaniam. Jeho zberateľskú vášeň, umelecké záujmy, rôzne tragédie v jeho živote a nepoučiteľnosť zo svojich neúspechov. Vďaka autorovi prenikneme do tajov vládnutia v 16. storočí, poznávame hybné stimuly politických, súkromných, rodinných i vojenských rozhodnutí človeka, počas vlády ktorého sa Španielsko stalo pánom veľkej časti Nového sveta, viedlo boje v Nizozemsku, na hlavu porazilo Turkov v bitke pri Lepante, došlo Portugalsko a vo vojne s Anglickom prišlo o svoju neporaziteľnú armádu. V osemdesiatych rokoch 16. storočia bol Filip II., ako napísal istý anglický obdivovateľ, „najmocnejším panovníkom kresťanského sveta... a jeho moc je taká obrovská, že nad jeho dŕžavami Slnko nevychádza, ani nezapadá“.

Parkerova kniha, aj keď ju napísal vynikajúci odborník a je vybavená i poznámkovým aparátom, vecným, menným a miestnym

registrom, sa veľmi dobre číta. Cenný je aj doslov prof. Poliškenského, ktorý hodnotí historiografiu zaoberajúcu sa „zlatým storočím“ a samotným Filipom II. Poukazuje na prínos Parkerových výskumov, ktorý bádal okrem iného aj v dovedy nevyužitých prameňoch pôvodného archívu rodiny Altamirovcov, ktorý obsahuje asi päťtisíc vlastnoručných listov a pracovných listín Filipa II. Poliškenský upozorňuje aj na súvislosti medzi Španielskom a Čechami. Kniha je vybavená čiernobielymi a farebnými reprodukciami dobových obrazov a rytín a schematickou mapou Európy z roku 1587, z čias vrcholu Filipovej moci.

V. Dangl

NAPOLEONSKÉ VÁLKY A ČESKÉ ZEMĚ.
Historický ústav Armády České republiky.
Brno, Centa 2001, 304 s.

Začiatkom roka 2001 Historický ústav Armády České republiky Praha v spolupráci s Historickým múzeom Slavkov pri Brne a Okresným múzeom Brno-okolie, predstavil širšej verejnosti rozsiahlu, dlhodobú výstavu napoleonských válek a České země, ktorej slávnostná vernisáž sa uskutočnila v apríli toho istého roka. Zborník, ako finálny produkt tejto výstavy a výsledný efekt tvorivej aktivity predovšetkým pracovníkov Historického ústavu Armády ČR, nevznikol náhodne. Je súčasťou dlhodobiejšieho bádateľského projektu, v rámci ktorého už v predchádzajúcom období boli v odbornej tlači publikované mnohé prípravné štúdie.

Prečo bol realizovaný práve takýto projekt? Veď jeho tematika patrí v Čechách už k značne sprofanovaným. Dôvodov by bolo hneď niekoľko, spomeňme aspoň dve najzásadnejšie z nich.

Napoleonské vojny patria medzi večne obľúbené a vďačné témy, ktoré poskytujú dostatok námetov a problémov historikom politických, hospodárskych, sociálnych a, samozrejme, vojenských dejín. Veď napoleonský systém vedenia vojen dlho vládol v Európe. Dominoval vojnám na prelome 18. a 19. storočia a jeho vplyv zaznieval prakticky ďalších

50 rokov, keď po taktickej stránke bol prekonaný až v druhej polovici 19. storočia. Jeho strategické zámery a úvahy predstavovali radikálny prevrat vo vojenskom umení a natrvalo zostali príkladom nekonformného vojenského myslenia.

Dalšou dôležitou skutočnosťou je fakt, že napoleonské tradície sú v českých krajinách veľmi silné, o čom svedčí aj značná popularita, ktorej sa táto tematika teší v radoch tamojšej laickej a odbornej verejnosti. Vzhľadom na bohaté udalosti, ktoré sa tu v priebehu tejto búrlivej historickej epochy udiali, je to celkom pochopiteľné. Krajiny českej koruny boli nezriedka svedkom dramatických okamihov, či už bitiek, alebo ťažení, nespočetných operácií, pochodov a manévrov, ktoré v dlhodobej perspektíve priamo, či nepriamo rozhodovali o ďalšom politickom vývoji nielen ich samých, ale prakticky celej Európy.

Zborník je výsledkom práce reprezentatívneho autorského kolektívu popredných českých historikov, vrátane jedného zahraničného. Ich ambíciou je podať čo možno najkomplexnejší pohľad na rôzne aspekty súvisiace s problematikou zrodu modernej Európy a o podiele českých krajín na tomto procese. Rôznorodé bádateľské zameranie autorov pritom zaručuje, že vytýčené témy analyzujú v niekoľkých tematických rovinách.

Úvodná štúdia Miroslava Hrocha *Napoleonské války a evropská společnost* poukazuje na tieto vojny ako na prvok, ktorý ovplyvnil spoločnosť v Európe v takej miere, ako žiadne iné vojenské udalosti v predchádzajúcom období. Hlavný prínos napoleonskej hegemonie vidí v prispení k zmene dobovej atmosféry, v zmene náhľadu na človeka a na jeho systém hodnôt a v sociálno-kultúrnej emancipácii nepriviligovaných vrstiev obyvateľstva. Autor si všima európske krajiny na prahu 19. storočia a na pozadí vojenského diania, v hlavných tézach načrtáva genézu vzájomných vzťahov medzi európskymi mocnosťami.

Prehľad jednotlivých fáz napoleonských vojen je obsahom state Pavla Bělinu *Napoleonské války – předěl v dějinách mezinárodních vztahů a vojenského umění*. Autor

spočiatku sústreďuje pozornosť na korene konfliktu, ktoré podľa neho siahajú až do vojny o španielske dedičstvo. Následne chronologicky v krátkosti rekonštruuje dynamický priebeh vojenských udalostí, pričom nakoľko mu to priestor umožňuje, vyvodzuje krátke závery a zaujímavé postrehy. Okrem toho sa autorova pozornosť upriamuje i na celkový prínos napoleonskej stratégie a taktiky v oblasti vojenského umenia.

Príspevok Daniely Tinkovej sa pokúša zaradiť uvádzanú tematiku do širšieho kontextu. Zdôrazňuje, že určujúce charakteristiky tejto napoleonskej etapy treba hľadať predovšetkým v desaťročí, ktoré týmto vojnám predchádzalo, to znamená v revolučných udalostiach otriasajúcich Francúzskom roku 1789. Cieľom však nie je podať podrobný prehľad oných spleťových dramatických, vnútorných a medzinárodných konfliktov a zvrátov, ale iba poukázať na tie procesy a udalosti, ktoré determinovali neskoršie dlhodobé premeny. V súvislosti s tým si autorka kladie základnú otázku, čo vlastne Európe priniesla Veľká francúzska revolúcia.

Aký bol ohlas napoleonských vojen v českých krajinách, to sa dozvedáme v štúdiu Eduarda Maura. Ten bol podľa autora ohromný, keďže vojny, okrem toho, že znamenali narušenie všedného stereotypu, podstatne posunuli vývoj novodobého českého národného hnutia. Posilnil sa význam národa v spoločenskom myslení a jednoznačnejšie sa vymedzil. Nie nezanedbateľný je i fakt, že vzrástlo slovanské cítenie českých buditeľov. Tento fenomén rovnako prispel k budovaniu svojbytnej českej kultúry.

Klasicky vojenské príspevky – tak možno klasifikovať nasledujúce štúdie, ktoré sú aj vzhľadom na plánované sprístupnenie zborníka laickej verejnosti, napísané populárnejšou formou výkladu. To im však nijako neuberá na serióznosti spracovania.

Najprv Dušan Uhlíř a potom Peter Brouček vo svojich prácach *Napoleonovo tažení roku 1805, resp. Francouzský císař, České země, Rakousko a rok 1809* analyzujú vojenské operácie a všetky súvislosti, týkajúce sa vojen štvrtej, resp. piatej koalície, ktoré s územím českých krajín bezprostredne súviseli. Meno

Dušana Uhlířa je odbornej verejnosti iste dobre známe a ním spracovaná tematika slavkovskej kampane sa už objavila v knižnej podobe. Záujemcom o túto epizódu napoleonských vojen iste netreba obzvlášť pripomínať, že v predminulom roku vyšla reedícia jeho kultového diela *Slunce nad Slavkovem*, ktorého skrátenú verziu ponúka autor aj v tomto zborníku.

Peter Broucek vo svojom príspevku načrtol vývoj dramatických udalostí roku 1809. V porovnaní s Uhlířovým príspevkom ide však o stručnejší prehľad vojenských akcií, ktorých dejiskom sa stali české krajiny až v ich samotnom závere, a to v súvislosti s ústupom Rakúšanov po Wagrame a záverečnou bitkou pri Znojme. Značnú pozornosť venuje autor skôr zhodnoteniu pomerov v rakúskej armáde, náčrtu jej profesionálneho vývoja, najmä čo sa týka reformného procesu, ktorým prešla. Obaja autori sa však vo svojich prácach neprezentujú len holými faktami a ich výpovede nie sú iba nezázivným výpisom bitiek a uzavretých mierov. Všímajú si aj nálady domáceho obyvateľstva i reakcie viedenského dvora na celkový vývoj udalostí.

Účasť českých krajín a dobrovoľníckych zborov habsburskej armády v koalíčných a napoleonských vojnách si pod drobnohľad vzal Libor Jůn. Opisuje prvé počiatky dobrovoľníckych jednotiek, ich formovanie a nasadenie v bojoch. Pokúša sa stručne zhodnotiť podiel českých a moravských príslušníkov zemebrany na udalostiach koalíčných vojen, pričom hneď pripomína, že presvedčením o ich vysokej bojovej morálke by sme sa nemali príliš unášať.

Ani Peter Havel s Andrejom Romaňákom nevystupujú v zborníku so svojím príspevkom v premiére. Predkladaná štúdia *Radeckého pôsobení v čele generálnich štábů*, bola totiž jednou z kapitol ich publikácie o maršalovi Radeckom, ktorá vyšla v knižnom spracovaní pred dvoma rokmi. Tentoraz ide o podstatne rozšírenú verziu, čo sa týka pôsobenia Radeckého vo funkcii hlavného ubytovateľa generálneho štábu rakúskej, neskôr spojeneckej armády v časovom horizonte rokov 1809 – 1815. Osobitnou prílohou sú zoznamy všetkých náčelníkov generálneho štábu habsbur-

skej, napoleonskej, pruskej, ruskej a švédskej armády.

Azda najatraktívnejším príspevkom je štúdia Ivana Šedivého *Krása napoleonského manévru*. Je pokusom o prehľadnú informáciu, získanú na základe sekundárnej, prevažne zahraničnej literatúry. Je nemožné na takom malom priestore komplexne postihnúť osobnosť Napoleona ako vojvodu a autorova práca ani takéto ambície nemá. Má byť akýmsi úvodom k tejto problematike a zároveň podnetom pre českých historikov k systematickejšej analýze spomínanej tematiky. V krátkosti rozoberá najdôležitejšie črty Napoleonovho systému vojenstva, posudzuje základné princípy, ktorými sa riadil na úrovni taktickej, v bitkách i na úrovni strategickej, počas ťažení. V hrubých obrysoch charakterizuje francúzske armádu revolučného a napoleonského obdobia.

Nie menej dôležitú súčasť výsledného autorského prejavu predstavujú i zaujímavé príspevky o historických tradíciách, vojenskom hudobníctve, rovnošatách a výstroji rakúskej cisárskej armády v období francúzskej revolúcie a napoleonských vojen. Autori, Jan Špatný, Milan Hodík a Dagmar Kutílková, sa tak aspoň čiastočne pokúšajú zaplniť existujúcu medzeru v českej historiografii a do istej miery tak splatiť dlh verejnosti práve sprístupnením uvádzaných problematik, ktoré nie sú bežne dostupné.

Jan Šach a Vladimír Dolínek si zasa vytýčili za cieľ podať ucelený prehľad chladných, resp. ručných palných zbraní, ktoré sa používali v napoleonských vojnách. Prinášajú základné technicko-taktické údaje o najpoužívanejších druhoch jednotlivých typov zbraní a detailné znázornenie niektorých z nich čitateľ nájde v obrazových prílohách. Aby však obe štúdie neboli len výkladom suchopárnych dát, autori prinášajú i základné údaje o typologickom vývoji jednotlivých zbraní a ich konkrétne využitie určenými bojovými formáciami, t. j. pechotou (granátnici, voltížeri, tiraulleri, ženisti) a jazdectvom (kyrysníci, dragúni, husári).

Na tieto dva príspevky úzko nadväzuje i nasledujúca práca. V nej sa o zloženie detailnej mozaiky dobových udalostí, doku-

mentujúcich strmú dráhu Napoleona, pokúša Marie Mžýková. Ako uvádza, bohatstvo napoleoník, predovšetkým militárii, je v Čechách pomerne zachované a zachytáva osud cisára Francúzov, vrcholiaci suverénnym víťazstvom pri Slavkove a končiaci jeho nezadržateľným pádom pri Waterloo. Treba podotknúť, že medzi množstvom historicky atraktívnych predmetov napoleonskej éry sú i pamiatky vzťahujúce sa k osobnostiam Napoleonových nepriateľov. Autorka nám ponúka krátky exkurz napoleonikami, kde najpočetnejšie zastúpenie majú, okrem už spomínaných militáriách, zbierky obrazov, karikatúr, grafík, sošiek a búst, kolekcie medailí, mincí a šperkov a tiež archiválie.

Zborník obsahuje takmer sto farebných príloh, zachycujúcich tie najunikátnejšie napoleoniká. U niektorých druhov ma čitateľ dokonca možnosť vidieť celé vývojové typologické rady. Obrazové prílohy sú sústredené do piatich obrazových, rovnomerne rozložených blokov. Spoločne s vecným a menným registrom zaručujú prehľadnosť zborníka. Odkazovaním na už publikované práce i zaradením výberovej literatúry autori súčasne poskytujú orientáciu tým, ktorí sa hlbšie zaujímajú o ten-ktorý z uvádzaných problémov.

Na záver ostáva konštatovať, že publikácia *Napoleonské války a české země* splnila svoj zámer podať čo najkomplexnejší pohľad na rôzne aspekty tejto problematiky a takto určitým spôsobom sumarizovať dosiahnutý stupeň poznania. Výsledky boli zároveň prezentované širokej verejnosti, ktorej reakciu je možné už teraz hodnotiť vysoko pozitívne. Ostáva len dúfať, že zborník bude podnetom pre častejšie organizovanie podobných projektov.

A. Maskalik

HUBENÁK, L.: PRÁVNE DEJINY SLOVENSKA DO ROKU 1918. Banská Bystrica, 2000, 516 s.

Autor z hľadiska štruktúry rozdelil monografiu do úvodu, 5 kapitol, ktoré sa delia na

príslušné podkapitoly a tieto ešte delí podľa abecedných písmen. V práci uvádza použité pramene a literatúru. V závere diela je uvedená chronologická tabuľka významných právnohistorických udalostí.

V úvode vymedzuje základné pojmy, ktoré sa vyskytujú a sú frekvencovane v právnych dejinách, zahŕňajúcich dejiny štátu a práva, a to ako vedeckú disciplínu a taktiež ako pedagogický predmet najmä na právnických fakultách. Okrem toho autor v úvode zdôrazňuje, že: „Predmetom obsahu učebnej pomôcky... je historické obdobie od počiatkov štátnej existencie národa, cez uhorskú štátnosť, v rámci ktorej sa podieľal na vytváraní štátnych a právnych inštitúcií až do roku 1918, teda do vzniku spoločného štátu Čechov a Slovákov – Československej republiky.“ Ďalej s osobitným akcentom poukazuje, že: „Predmetom štátoprávných dejín sú všetky fakty, javy a udalosti od najstarších čias, teda od veľkomoravského obdobia, až po rok 1918, týkajúce sa slovenského národa, územia a štátu, v ktorom po stáročia žil“. Takouto charakteristikou obsahu predmetu spracovania v podobe monografie ako učebnej pomôcky pre právnické fakulty v Slovenskej republike si vlastne autor stanovil i cieľ publikácie, ktorý sa mu podarilo dosiahnuť, čo dokazuje obsah i forma spracovania tohto rozsiahleho historického obdobia našich právnych dejín.

V jednotlivých kapitolách spracoval nasledovnú problematiku:

- A. (1. kapitola): Periodizácia dejín štátu a práva.
- B. (2. kapitola): Na úsvite dejín. Predštátna spoločnosť.
- C. (3. kapitola): Dejiny štátu a práva za feudalizmu.
- D. (4. kapitola): Charakteristika feudálneho práva.
- E. (5. kapitola): Obdobie kapitalistického štátu a práva v Uhorsku (1848 – 1918).

Osobitne treba poukázať okrem iného najmä na významnú skutočnosť, že autor v tretej, štvrtej a piatej kapitole a v ich podkapitolách rozoberá a hodnotí i účasť Slovenska na štátnej moci a štátnej správe uhorského štátu,

a tým aj na jeho národnoštátnej výstavbe, resp. budovaní. Pritom taktiež hodnotí vývoj súdnej organizácie a systém práva, vrátane cirkevného práva. Taktiež hodnotí i postavenie Slovenska, jeho ekonomický, spoločenský a politický vývoj v rámci uhorského štátu. Okrem toho poukazuje a hodnotí roľnícke a banské povstania, protihabsburské stavovské povstanie – revolúciu rokov 1848 – 1849. Z politicko-mocenského a národného aspektu hodnotí i vznik Slovenskej národnej rady a jej význam pre slovenský národ a jeho hnutie za svoje práva v rakúsko-uhorskom štáte.

Na záver práce zaradil použité pramene a literatúru a chronologickú tabuľku významných právnohistorických udalostí. Z hľadiska štruktúry, ako aj obsahu a formy spracovania možno dielo hodnotiť jednoznačne kladne. Zvolená štruktúra umožnila autorovi spracovať tému na vysokej odbornो-teoretickej vedeckej úrovni a zvolená štruktúra diela dáva logický celok. V tejto súvislosti chcem upozorniť aj na tri kladné recenzie v odbornoteoretických časopisoch (doc. Macko, doc. Beňa, doc. Mosný).

Prácu hodnotím aj ako veľmi aktuálnu, a to najmä preto, že je prvá za obdobie od vzniku ČSR po dnes, ktorá samostatne prezentuje právne dejiny Slovenska od najstarších čias do roku 1918. Tak bola zaplnená i medzera v našej historickoprávnej vedeckej literatúre.

Nesporne ide o pôvodné a originálne vedecké dielo, spracované na základe dlhodobého vedeckého výskumu a štúdia archívnych a iných materiálov a literatúry. Takéto spracovanie mu umožnila i jeho vedecká a vedecko-pedagogická kvalifikácia: Je prehľadné, má vhodnú formálnu a grafickú úpravu; čitateľ sa v ňom ľahko orientuje. Autorovi ako dlhoročnému univerzitnému profesorovi právnej histórie na viacerých právnických fakultách sa ho podarilo spracovať úspešne i z hľadiska pedagogického výkladu.

Osobitne treba uviesť, že v hojnej miere využil okrem základných archívnych prameňov aj publikované zbierky dokumentov, a to tak k všeobecným národným dejinám, ako aj pramene – publikované právne normy od najstarších čias až do roku 1918 /napr. Codex

diplomaticus (Marsina), Dokumenty k banickému povstaniu (Ratkoš), Dokumenty k protifeudálnym bojom (Gácsová), Pramene k dejinám Veľkej Moravy (Ratkoš), Register diplomatika (Sedlák), Urbáre feudálnych panstiev (Marsina), Pramene k dejinám štátu a práva (Vaneček), Corpus Iuris Hungarici, Tripartitum, Országos Törvénytár a ďalšie/. V tejto súvislosti treba uviesť, že hoci neuvádza poznámkový aparát, neznižuje to originalitu, úroveň ani význam práce. Za dôležité pokladám, že kladie dôraz na vývoj právnych a štátnych inštitútov, ako aj miestnej správy na území Slovenska. Podarilo sa mu včleniť ich vývoj do kontextu celkového vývoja rakúsko-uhorskej monarchie, teda ako súčasti celku, ako integrálnej súčasti právnych dejín Uhorska a stredoeurópskych právnych dejín.

Monografiu možno využiť v základnom vedeckom výskume na ďalšiu vedeckú prácu, ďalej v pedagogickom procese na právnických fakultách, na fakulte verejnej správy a tiež pre poslucháčov histórie na filozofických a pedagogických fakultách. Môže byť užitočná aj pre širokú čitateľskú verejnosť pri formovaní historického národného povedomia a právneho vedomia občanov, čo je v súčasnosti veľmi potrebné.

J. Chovanec

HRONSKÝ, M.: THE STRUGGLE FOR SLOVAKIA AND THE TREATY OF TRIANON 1918 – 1920. Bratislava, Veda 2001, 407 s.

Monografia *The Struggle for Slovakia and the Treaty of Trianon 1918 – 1920* je upraveným a doplneným vydaním slovenskej publikácie *Boj o Slovensko a Trianon 1918 – 1920*, ktorá vyšla zásluhou Národného literárneho centra v Bratislave r. 1998. Porovnávajú ju so slovenskou verziou, táto zahŕňa koncepčnú úpravu s väčším dôrazom na vedecký charakter práce súvisiaci so širšou pramennou bázou a celkovým heuristickým charakterom. Anglická mutácia vyšla s finančnou podporou Štátneho fondu kultúry Pro Slovakia, ale najmä vďaka finančnému príspevniu dobre zná-

meho podnikateľa a aktívneho predstaviteľa Slovákov v USA (bývalý prezident Kongresu zahraničných Slovákov) Lea J. Danihelsa a jeho manželky Mimi.

Ako sa píše v úvode, cieľom práce je osvetliť postavenie Slovenska v období od rozpadnutia Rakúsko-Uhorska do podpísania mierovej zmluvy s Maďarskom v Trianone ako výsledok gradácie boja o nezávislosť Česko-slovenského štátu. A to na pozadí širšej domácej a medzinárodnej situácie. Historickéj obci je všeobecne známe, že roky 1918 – 1920 boli historicky zlomovým bodom, v ktorom sa zvädzali diplomatické a vojenské boje o Slovensko, ako aj dramatický proces tvorenia hraníc pod rozhodcovstvom Parížskej mierovej konferencie. Slovensko, zaberajúce dôležité geopolitické postavenie, vstúpilo do víru stredoeurópskej politiky ako špecifický fenomén, nezávislý od faktu, že jeho začlenenie do nového česko-slovenského štátu bolo komplikované a z medzinárodného pohľadu nevystupovalo samostatne ani v ňom samom. Avšak, ako autor píše v úvode monografie, problematike, ktorá je predmetom tejto práce, sa ani napriek závažnosti a stálemu záujmu čitateľskej verejnosti dlho nevenovala náležitá pozornosť. Poukazuje aj na zarážajúci fakt, že prevažná väčšina súčasnej slovenskej verejnosti sa stretla s pojmom Trianon, resp. si uvedomila jeho priamu spojitosť s existenciou Slovenska a jeho južnej hranice až v posledných rokoch. Tento fakt vystupuje o to paradoxnejšie, ak si uvedomíme, že v Maďarsku celé desaťročia pretrváva ponímanie Trianonu ako krutého trestu víťazných mocností za prehratú prvú svetovú vojnu.

Treba podotknúť, že historická literatúra o Trianone, priebehu dôležitých rokovaní na mierovej konferencii v Paríži, ako aj celom období hraničných bojov v Československu v kontexte povojnového usporiadania v strednej Európe, je veľmi široká. V mnohých krajinách, vrátane Maďarska, vyšli k tejto problematike publikácie v niekoľkých jazykoch. V tejto oblasti nemožno napríklad porovnávať slovenskú, takisto ako aj českú (vrátane problematiky spoločného štátu) historiografiu s maďarskou. I keď už v medzi-

vojnovou Československu vyšli niektoré publikácie vzťahujúce sa k Slovensku v období rokov 1918 – 1920 a slovensko-maďarským vzťahom, ako napr. *Vznik hraníc Slovenska* (1931) od Fedora Houdka ako prvá rozsiahla práca k tejto téme. Zároveň práce Rudinského *Revízia trianonskej zmluvy* a M. Janotu *Nápor proti Trianonu* (1932). Publicistické práce z prvej republiky sa však z ideologicko-politických príčin v 50. rokoch dostali na index a historici mali možnosť ich odtabuizovať, spolu s osobnosťami, ktoré boli predtým diskreditované, až po niekoľkých rokoch. V čase totalitného režimu táto problematika, s výnimkou poznávania triedneho boja a výskumu revolučných udalostí, bola zatlačená do úzadia, lebo prevládal názor, že výskum mierových zmlúv nie je potrebný, pretože povojnové usporiadanie bolo doriešené.

Známkou vysokej kvality tejto monografie je najmä to, že vychádza z bohatej pramennej bázy slovenských dobových materiálov a ústredných česko-slovenských inštitúcií, z dokumentov pozostalosti významných politických činiteľov, zohľadňuje výsledky širokej domácej a zahraničnej literatúry, pamäti súčasníkov, oficiálnych dobových dokumentov a dobovej tlače.

Celkový prínos monografie v dostatočnej miere zhodnotil recenziou slovenskej mutácie tejto publikácie (Vojenská história č. 4, 1998) renomovaný slovenský historik L. Deák, ktorý má k tejto tematike najbližšie. Ako vyplýva zo samotného názvu publikácie, a čo zdôraznil aj sám recenzent, Slovensko v Hronského publikácii vystupuje ako osobitný subjekt vyplývajúci z dôležitej geopolitickej polohy v povojnovej strednej Európe. Poukázal na to, že tento nový postup autora mal za následok jednak konfrontáciu s postojmi a závermi staršej československej a maďarskej historiografie, a jednak nastolenie nových problémov, na ktoré bolo treba hľadať adekvátnu odpoveď. Recenzent zároveň poukázal na to, že autor problematiku spracoval vo viacerých rovinách. V prvej zachytil celkový vývojový trend Slovenska, v druhej rovinu slovensko-maďarským vzťahom

hov, osobitne v zápase proti pokusom Maďarska udržať nadvládu nad Slovenskom. V tretej rovine sledoval česko-slovenský kontext pri formovaní spoločného štátu a postavenie Slovenska v novom štáte. Publikácia je obsahovo rozdelená do šiestich kapitol. Názvy kapitol v anglickej mutácii sú identické s názvami v slovenskej mutácii: *Koniec Uhorska na politickej scéne, Vákuum moci na Slovensku, Zápas o Slovensko, Vojna ČSR s Maďarskou republikou rád, Mierové rokovanie a Mierová zmluva s Maďarskom*. Každá z nich sa však člení na dve podkapitoly a tie na menšie časti. V tejto súvislosti treba dodať, že anglická mutácia je rozsiahlejšia takmer o sto strán. Autor rozšíril obsahovo tretiu, štvrtú a piatu a šiestu kapitolu, ktoré sú ilustrované bohatým dokumentačným materiálom. Pričom v tretej kapitole zameranej na *Zápas o Slovensko* sa sústredil na maďarské aktivity a reakcie česko-slovenskej strany. Osobitne sa sústredil na proces obsadzovania územia Slovenska česko-slovenským vojskom. Podrobne rozpisal jednotlivé etapy jeho obsadzovania. Značne rozšírená je štvrtá kapitola *Vojna ČSR s Maďarskou republikou rád*, kde sa podrobnejšie venoval aj otázke talianskeho velenia, súvislostiam revolúcie v Budapešti. Veľmi podrobne je spracovaný vpád maďarskej Červenej armády na Slovensko. Piata kapitola, dotýkajúca sa mierových rokovaní, navyše rozvíja otázku druhej demarkačnej čiary v Paríži, otázku determinácie konečnej hranice medzi Česko-Slovenskom a Maďarskom. Rovnako šiesta kapitola, venujúca sa mierovým rokovaniam a mierovej zmluve s Maďarskom, je podstatne širšia. Pričom v prvej podkapitole rozoberal prípravy rozhodnutí v Paríži a v druhej závery mierovej zmluvy v Trianone.

Kniha vysoko splňa požiadavky vedeckej práce, zároveň je písaná pútavým štýlom. Autor dokumentačným materiálom priblížil celú plejádu aktérov tohto obdobia, nielen tých, ktorí vystupovali na strane víťazov, ale aj tých, ktorí dovedli maďarskú spoločnosť a štát na pokraj hlbokkej krízy. V širokom kontexte priblížil úsilie slovenských politických osobností v domácom i zahraničnom odboji.

Publikácia dôstojne reprezentuje slovenskú modernú historiografiu, je nesporným vkladom pre riešenie aktuálnych problémov vyvírajúcich sa v tomto geopolitickom priestore.

M. Stanová

OSTRIHANÉ A TIE INÉ ŽENY, ALEBO VOJNA INAK

V piatok 11. mája 2001 sa vo Francúzskom ústave pre výskum v spoločenských vedách v Prahe, známom CEFRES-e, uskutočnilo zaujímavé podujatie. Išlo o poslednú prednášku zo štvordielneho cyklu seminárov s názvom Povojnová kultúra, ktoré pripravoval CEFRES v spolupráci s Institut d'Histoire du Temps Présent v Paríži (IHTP) a Ústavom pro soudobé dějiny v Prahe. Predstavili sa na nej početnému publiku dr. Fabrice Virgili a dr. Jiřina Šiklová. Obaja sú odborníci na Gender Studies – rodové štúdiá, aj keď každý z iného uhla pohľadu a v inom období.

Výskum vzťahov medzi rodmi je v našej, ale aj českej historiografii zatiaľ v absolútnych začiatkoch, aj preto sa stretla táto téma s veľkým ohlasom. F. Virgili je vedeckým pracovníkom v IHTP a venuje sa výskumu milostných vzťahov medzi príslušníkmi krajín vo vojnovom stave. Spolupracoval na príprave viacerých publikácií, napr. *La France „virile“*. *Des femmes tondues á la Libération* („Mužné“ Francúzsko. Ostrihané ženy a Oslobodenie), Paríž 2000, časť „Horizontal collaborators“ (Horizontálni spolupracovníci) v publikácii *Historical Dictionary of World War II France: The Occupation, Vichy and the Resistance, 1938 – 1946* (Historický slovník 2. svetovej vojny Francúzsko: okupácia, Vichy a odboj). *Westport 1998, Tontes et épurations des collaboratrices: un antiféminisme?* (Strihané a očista kolaborantiek: je to antifeminizmus?), in: *L'antiféminisme au XXe siècle* (Antifeminizmus v 20. storočí), Paríž, Fayard, február 1999, s. 255 – 267. Vo svojej prednáške „Muži a ženy vystavení skúške vojny“ sa priam mikroskopicky venoval stretu a zmeňte tradičných pohľadov na úlohu mužov a žien vo vojne – téme nanajvýš zaujímavej a v his-

toriografiiovej. J. Šiklová, sociologička a zkladateľka Gender Studies v Prahe, zasa predstavila projekt „Pamäť žien“, zameraný na krízové okamihy života ženy – matky a partnerky vo vojne s jej aktualizáciou na dnešok.

Túto výskumnú tému otvorilo až povojnové obdobie v 60. a 70. rokoch, keď zosilnelo emancipačné hnutie žien v celosvetovom meradle. F. Virgili v metodologicky prepracovanom príspevku rozviedol existenciu a osud „ostrihaných žien“ – kolaborantiek na oslobodzovanom území Francúzska a ďalších okupovaných krajín po 2. svetovej vojne. (Tento jav doteraz viac sledovala umelecká spisba – u nás vyšiel román J. Baláža *Tábor padlých žien*, ktorý však mapoval neskoršie obdobie a, pravdaže, v iných podmienkach, bolo nakrútených viacero filmov s problematikou vzťahov muža a ženy v zmenených pozíciách počas vojny.) Virgili vedeckými metódami poňal výskum týchto viacvrstvových problémov. Upozornil na viacero momentov, ktoré dokresľujú obdobie konca vojny: na jednej strane ženy vo Francúzsku získavali hlasovacie právo ako prejav vďaka za ich odbojovú (teda tradične chápanú mužskú) činnosť počas vojny a na strane druhej boli trestané ženy, ktoré v akejkoľvek forme spolupracovali s okupantským režimom, v prvom rade stratou ženského atribútu – vlasov. Na celom území Francúzska to postihlo asi 20 000 žien. Polovica z nich bola trestaná za milenecký pomer s nemeckými vojakmi, druhá časť sa previnila rovnako ako muži – obchodovali na čiernom trhu, udávali, kolaborovali na rôznych úrovniach a rôznymi formami. Je tu však citeľná nerovnosť v treste medzi mužmi a ženami: mužov väznili a prípadne popravili, ženy aj ostrihali. Pri väznení, samozrejme, strácali svoje občianske práva príslušníci oboch pohlaví. V období súvisiacom s koncom vojny sa na území Francúzska mení tradičný pohľad na ženu-matku, statočnú a obraňujúcu, pripája sa k nemu aj portrét kolaborantky, ktorá iným, pre spoločnosť však neprijateľným spôsobom ochraňuje svoj život a život svojich blízkych. Emancipačný proces žien je citeľný aj v oblasti partnerstva – znovustretnutie mužov – zajatcov so ženami, ktoré vojnu strávili doma, bez ich pomoci a podpory, prebieha viacerými

spôsobmi. Bezprostredne po skončení vojny sa kríza týchto partnerských vzťahov prejavila na prudkom náraste rozvodov, keď vo väčšine prípadov o ne žiadali ženy.

Vplyv vojnových skúseností ovplyvnil aj samotných trestajúcich, keď na jednej strane práve veliteľia z radov bývalých vojnových zajatcov odmietli trestanú ženu ostrihať, na druhej však iní ju zase preto ostrihali. Významným momentom, na ktorý v tejto súvislosti upozornil F. Virgili, je chápanie sexualita žien stáva odsúdeniahodnou, ale sexualita mužov problémom nebola. Jasne sa tu prejavuje prepojenie súkromných skúseností s verejnými udalosťami, ktoré bolo jednak okamžité, jednak dlhodobé.

F. Virgili rozčlenil tieto vzájomné väzby na základe piatich časových meradiel, v ktorých možno sledovať ich vývin, ten sa však aj prelínal a rôzne vplýval na vzťahy medzi mužom a ženou v spoločnosti:

- I. kontext oslobodenia – bezprostredný rozdiel medzi vojnou a mierom rozbehol vlnu násilných čistiek, ktorá bola postupne zatlačaná úsilím o „hrubú čiaru“. V tejto fáze sa strihanie žien ako forma ich potrestania chápalo ako vykonanie prijateľného násilia.
- II. obdobie rekonštrukcie národnej identity – malo celonárodnú aj lokálnu úroveň. V tomto zmysle sa otvorila otázka odboja ako prejav národnej a osobnej dôstojnosti. Do novobudovania národnej jednoty v celoštátnom kontexte bola začleňovaná aj žena – stavajúca barikády, t. j. preberajúca mužskú úlohu. Zachováva sa tradičné priradovanie atribútu dôstojnosti mužovi.
- III. kontext celej 2. svetovej vojny a okupácie – pri porážke Francúzska a následnej okupácie sa v povedomí spoločnosti narušila tradičná úloha muža – muži neobstáli ako ochrancovia. Na rozdiel od 1. svetovej vojny, keď sa udržalo striktné delenie úloh – muži bojovníci na fronte a hrdinovia, ženy zostávajúce doma ako predstaviteľky rodinného zázemia a mieru, sa v druhej vojne tieto úlohy prelínali. Vo všetkých európskych krajinách sa vykonávalo rovnaké násilie na ženách.

- IV. antropologická perspektíva – žena a násilie tradičná úloha muža ako bojovníka, ktorý prelieva krv, je v prvej polovici 20. storočia narúšaná. Tejto „úlohy“ sa zhostuje aj žena a prehodnocuje svoj pomer k násiliu ako takému.
- V. otázka budúcnosti – prežívanie a zažívanie oslobodenia u mužov a u žien. Obe skupiny si uvedomovali potrebu novej mierovej vízie Francúzska. V konečnom dôsledku to využila Komunistická strana Francúzska a toto očakávanie sľúbila splniť.

Vojna sa všeobecne chápe ako vykoľajenie z tradičného chodu spoločnosti, či už v širšom alebo užšom meradle. Jej ukončenie predznamenáva návrat k poriadku aj v tradičných vzťahoch. To, akým spôsobom boli ženy trestané, vypovedá o fakte, že ženy neboli vlastníčkami svojho tela vo vnímaní mužov, a v spoločnosti prevládal antifeminizmus, upozornil F. Virgili.

Kým F. Virgili predstavil výskum na báze historických prameňov, Jiřina Šiklová prezentovala sociologické projekty na podobnú problematiku. Porovnávanie situácie žien v druhej svetovej vojne a žien vo vojnách na Balkáne na konci 20. storočia, poukázalo na rovnaké psychologické procesy v krízovom období, na základný pud ochrany a prežitia blízkych.

Seminár bol veľkým obohatením nielen preto, že som mohla konfrontovať vlastné vedomosti a stav našej historiografie s francúzskou, ale aj ako ukážku sprístupnenia historickej vedy aj laickým záujemcom o minulosť, pokusov o hľadanie nových pohľadov. Možno často bolestivých, ale o to zaujímavejších.

D. Pelčáková

STEHLÍK, E. a kolektív: *LEXIKON TĚŽKÝCH OBJEKTŮ ČESKOSLOVENSKÉHO OPEVNĚNÍ Z LET 1935 – 1938*. Edice Pevnosti, sv. 18. Dvůr Králové nad Labem, Jan Škoda – FORTprint 2001, 303 s.

Nedávno vydavateľstvo FORTprint vydalo ďalšiu publikáciu v edícii Pevnosti o československých fortifikáciách z rokov 1935

– 1938. Na jej spracovaní sa popri kpt. PhDr. Eduardovi Stehlíkovi, vojenskom historikovi z Historického ústavu Armády Českej republiky v Prahe, podieľali Ing. Jan Škoda (tabuľky a výkresy), Milan Janata (výkresy) a ďalší spoluautori. V tejto pozoruhodnej knihe sa pokúsili zhromaždiť všetky dostupné informácie o objektoch čs. ťažkého opevnenia, ktoré mali tvoriť hlavný pilier systému súvislej línie čs. stáleho opevnenia budovaného od druhej polovice 30. rokov 20. storočia na obranu proti predpokladanému vojenskému útoku nacistického Nemecka, resp. hortyovského Maďarska. Pritom sa zamerali nielen na ťažké objekty, ktoré sa od roku 1935 do septembra 1938 podarilo vybudovať, ale aj tie, ktoré zostali v rôznom štádiu rozpracovanosti v technickej a projektovej dokumentácii.

V úvode knihy E. Stehlík opisuje celú genézu záujmu mnohých profesionálnych či amatérskych historikov a bunkrológov o zdokumentovanie a spracovanie podrobného prehľadu všetkých čs. pevnostných objektov, ktorý sa zintenzívnil od začiatku 70. rokov 20. storočia. Tí však vzhľadom na zložité podmienky publikovania historických prác o medzivojnovnej čs. republike, ako aj veľmi obmedzené možnosti archívneho výskumu vo vtedajšom komunistickom Československu, kde „oslavovanie“ prvorepublikovej armády nebolo vôbec v móde, mohli uvedený prehľad len veľmi ťažko podrobne a faktograficky spracovať. Aj to však maximálne v podobe rôznych samizdatových prác, ako napríklad *Přehled hlavních konstrukcí čs. pevnostních objektů* od Oldřicha Gregara z roku 1973, či na vtedajšiu dobu úplne zásadnej práce *Přehled těžkých objektů čs. opevnění*, ktorej autorom bol Ivo Vondrovský. (Vyšla na prelome rokov 1978 – 1979 vo Varnsdorfe.) V prehľadných tabuľkách zachytávala 275 izolovaných pechotných zrubov a tvrdzových objektov na úseku Ostrava – Krkonoše. Poslednou významnou prácou, zaoberajúcou sa uvedenou témou, bol donedávna *Přehled objektů těžkého opevnění z let 1936 – 1938* z pera Ing. Jana Škodu, ktorý publikoval na jeseň 1988 ako internú tlačovinu pre členov pražského Klubu vojenskej histórie. Ten na rozdiel od svojich predchodcov už mohol využiť omnoho väčšie

množstvo hodnoverných údajov o čs. opevnení, ako aj reflektovať celý rad poznatkov získaných členmi spomínaného klubu archívnym výskumom vo Vojenskom historickom archíve v Prahe i v mnohých podnikových archívoch, kde dokumentáciu o čs. opevnení a jeho výstavbe bolo možné študovať od začiatku 80. rokov 20. storočia.

Eduard Stehlík ďalej v úvode stručne charakterizuje zvolenú štruktúru práce, oboznamuje čitateľa so skladbou prameňov, s ktorými pri príprave knihy pracovali. Ako uvádza, vyše 95 % z nich tvoria materiály prvoradej dôležitosti – originálne písomnosti a výkresová dokumentácia. Pochádzajú z proveniencie *Riaditeľstva opevňovacích prác*, ktorá je uložená v rovnomennom fonde vo Vojenskom ústrednom archíve v Prahe a taktiež vo fondoch jednotlivých *ženijných skupinových veliteľstiev* (ŽSV), *hraničiarskych plukov* a najrôznejších zložiek *ministerstva národnej obrany*. Dopĺňujúce údaje boli získavané vo fondoch *Vojenského technického a leteckého ústavu*, *Vojenského zemepisného ústavu* (predovšetkým mapové podklady), a v neposlednom rade aj v kvalifikačných listinách a kmeňových listoch bývalých dôstojníkov a rotmajstrov čs. armády. Napokon autor v úvodnej časti podrobne rozoberá úskalia a problémy fotografického charakteru, ktoré sa pri koncipovaní práce až do jej finálnej podoby vyskytli.

Nasleduje stručná štúdia venovaná typológii jednotlivých objektov čs. ťažkého opevnenia, ktorá obsahuje len tie najzákladnejšie údaje o izolovaných pechotných zruboch a tvrdzových objektoch a popri úvode ku knihe je jedinou jej súvislou textovou časťou. Autor však zaradenie tejto štúdie považoval za užitočné najmä pre tých čitateľov, ktorí sa s problematikou medzivojnového čs. opevnenia stretávajú vôbec prvýkrát a ktorým by sa gro knihy, obsahujúce stovky čísiel a rôznych symbolov, mohlo zdať nezrozumiteľné. Štúdia nepochybne spĺňa základné uvedenie do riešenej problematiky so zreteľom na pevnostnú terminológiu a pomáha tak lepšie pochopiť ďalšie otázky. Dopĺňa ju: výkresová dokumentácia základných typov zrubov ťažkého opevnenia, tabuľky odolnosti objektov

veľkého a malého typu, niekoľko dobových fotografií pechotných a delostreleckých zrubov i tvrdzových objektov, a napokon organizačná štruktúra *Riaditeľstva opevňovacích prác* (ROP) spolu s personálnym prehľadom jeho pracovníkov v septembri 1938.

Hlavnou náplňou knihy je charakteristika jednotlivých objektov čs. ťažkého opevnenia. Uvádzané sú podľa príslušnosti k stavebným úsekom čs. stáleho opevnenia. Každý stavebný úsek dokumentuje niekoľko prehľadných tabuliek, ktoré obsahujú základné údaje o príslušnom ženijnom skupinovom veliteľstve, stavebných podúsekoch, príslušníkoch stavebného dozoru, strážnych jednotkách, stavebnej dokončenosti objektov a prehľad zvonov a kopúl objektov príslušného úseku, ktoré boli do 30. septembra 1938 zadané do výroby. Za týmito tabuľkami sú podrobné prehľady k jednotlivým izolovaným pechotným zrubom a tvrdzovým objektom. Množstvo informácií, ktoré sa k nim podarilo zhromaždiť, je často veľmi odlišné. Rozdiely v sume nadobudnutých poznatkov vyplývajú najčastejšie z faktu, či ide o pechotný zrub, resp. tvrdzový objekt, ktorý bol stavebné dokončený, alebo objekt iba plánovaný, resp. pôvodne plánovaný, ale nakoniec zrušený.

Najskôr sú v práci zaradené úseky na severe Československa, v priestore medzi Odrou a Krkonošami, kde bola budovaná najrozsiahlejšia súvislá línia izolovaných ťažkých objektov a sústavy delostreleckých tvrdzí. Sú radené chronologicky od východu smerom na západ. Výnimku z tohto pravidla predstavujú len úseky Domašov a Staré Město pod Sněžníkem. V knihe tak postupne za sebou nasledujú úseky Moravská Ostrava, Opava, Domašov, Staré Město pod Sněžníkem, Králiky, Rokytnice v Orlických horách, Náchod, Trutnov a Liberec. Na ne nadväzujú údaje o pechotných zruboch na priečke Liběchov – Jitřava, päťici prvých vytýčených objektov pri Velvaroch na „Pražskej čiare“ a o pôvodne plánovaných pechotných zruboch v Krušných horách a na Šumave. Ďalej nasledujú informácie viažuce sa k ťažkému opevneniu na južnej hranici západnej polovice predmníchovského Československa. Objekty v tomto úseku sú pre zmenu radené

od západu smerom na východ, opäť tak, ako ich v dokumentácii používalo *Riaditeľstvo opevňovacích prác*.

Po vyčerpaní faktov o čs. ťažkom opevnení v českých krajinách sa autori upriamili na územie Slovenska, čo zrejme slovenských čitateľov, ktorým sa dostane táto kniha do rúk, zvlášť upúta. Nachádzajú sa v nej podrobné poznatky o ťažkých objektoch vybudovaných v rámci ženínej skupiny 21 na priamu obranu železničného a cestného mosta cez Dunaj v Komárne a na bratislavskom predmostí, čiže opevnenom 9 km oblúku v Petržalke, ktorý na jeseň 1938 predstavoval jeden z najucelenejších dokončených stavebných úsekov súvislej línie čs. stáleho opevnenia. Po nich nasledujú údaje o plánovaných uzáveroch ťažkého opevnenia na južnom a severnom Slovensku a na Podkarpatskej Rusi. Úplne na záver kniha obsahuje základné informácie k dokončeným pokusným a cvičným pevnostným objektom, organizačný a personálny prehľad všetkých pevnostných útvarov čs. brannej moci zriadených v septembri 1938, a napokon zoznam použitých prameňov (archívnych fondov a literatúry).

Pre záujemcov o túto historickú problematiku zo Slovenska zostáva snáď len poznamenať, že autorom anotovanej knihy (presnejšie príručky) sa po niekoľkoročnom podrobnom štúdiu dostupných archívnych materiálov, s využitím starších publikovaných prác o čs. opevnení z rokov 1935 – 1938, podarilo veľmi fundovane naplniť jej samotný obsah. O tom, že to bola úloha veľmi náročná, azda najlepšie dokumentuje skutočnosť, že len pri samotných korektúrach knihy pred zadaním do tlače autori strávili tri mesiace intenzívnej práce. Jej publikovaním splatili nielen dlh voči tým čitateľom, ktorí na takú vysoko odbornú a faktografickú prácu (obsahuje vyše 50 000 údajov) museli čakať dlhé desaťročia, ale predovšetkým si uctili všetkých tých odborníkov, robotníkov, dôstojníkov a vojakov medzivojnového Československa, ktorí tieto opevnenia projektovali, budovali a v roku 1938 boli v nich pripravení brániť svoju vlasť pred agresorom.

M. Čaplovič

BARNETT, C.: *HITLEROVI GENERÁLOVÉ*. Brno, Jota Military 2000, 560 s.

V priebehu celej druhej svetovej vojny disponoval nemecký Wehrmacht a Luftwaffe množstvom schopných a odvážnych veliteľov, ktorí vynikali invenčným myslením, nekonformným prístupom, ale najmä buldočou odhodlanosťou, takou typickou pre Germánov. Ak zoberieme do úvahy iniciatívu poddôstojníckeho zboru, obratnosť a húževnatosť nemeckých vojakov a progresívnosť, s ktorou bol spojený rozmach nemeckých ozbrojených síl, nečudo, že nemecká armáda, menej však letectvo, si až do konca vojny uchovala vysokú kvalitatívnu úroveň.

Ak by sme hodnotili samotnú veliteľskú špičku, tá bola na tom najlepšie. Strohá profesionalita, majstrovská znalosť vojenského remesla, vycibrená technickou brilantnosťou, maximálna iniciatíva, príkladná čestnosť a odvaha, a v neposlednom rade i schopnosť improvizácie, boli dominantnými vlastnosťami väčšiny z nich. Zhodou dejinných okolností bola celá táto elita postavená do služieb jedného z najväčších zločincov všetkých čias, ktorému pomohla dosiahnuť závažné úspechy, aby ho napokon dovedla až k samotnému pádu. Prečo sa nechali ovládnuť Hitlerom a prečo zasvätili svoju kariéru najkrvavejšej vojne v histórii ľudstva, je viac-menej už ujasnené. Vynára sa však iná, zaujímavejšia otázka, ktorú si kladú najmä mnohí špekulanti, a síce, ktorý z nemeckých generálov, poľných maršalov, bol tým „naj“.

Otázka nie je ľahká, keďže Hitlerových poľných maršalov a generálpukovníkov, čo boli dve najvyššie hodnosti udeľované v nemeckých ozbrojených silách, bolo údajne 53. Adeptov je hneď niekoľko, odpoveď však závisí od mnohých, navzájom sa podmieňujúcich aspektov, ako napr. úroveň a spôsob velenia, či vedenia bojových operácií, alebo schopnosť vplyvať na priebeh bojov i samotnej vojny, nevynechajúc možnosť vplyvať na taktické formy, organizáciu a výzbroj. V tejto súvislosti sa skloňuje niekoľko mien: vynikajúci stratég a improvizátor Manstein, geniálny vojak a diplomat v jednej osobe

Kesselring, starý pruský lišák Rundstedt, „púštna liška“ a postrach Angličanov Rommel, vypočítavý Kluge, Hitlerov „hasič“ Model či priekopníci výsadvkového, resp. tankového vojska, Student a Guderian. Kandidátov na pomyselnú aureolu by bolo nepochybne viac, ale takouto otázkou je zbytočné zaoberať sa jednak pre širokú variabilnosť pri posudzovaní kritérií vojenskej vedy a vojenského umenia ako takého, a jednak preto, že samo označenie „najlepší“ je pojem v podstate relatívny.

V súčasnej knižnej produkcii došlo doslova k explózií záujmu o historické osobnosti a udalosti spojené s dejinami druhej svetovej vojny, a osobitne to platí o témach, ktoré úzko súvisia s vojenskou problematikou. Z tejto oblasti patria k najžiadanejším knihy o významných vojvodcoch tohto najväčšieho celosvetového konfliktu, a teda v poslednom období si verejnosť mohla prísť na svoje. Dôkazom toho sú úspešné publikácie *Churchillovi generálové* a *Stalinovi maršálové*, obsahujúce portréty najvýznamnejších spojeneckých veliteľov. Trojlístok týchto publikácií uzatvára vydavateľstvo Jota military touto knižnou novinkou, ktorá tentoraz poskytuje pohľad na mužov z druhej strany. Promptne tak reaguje na vzrastajúci trend, súvisiaci s ohromným dopytom po všetkom, čo sa viaže s brannými silami nacistického Nemecka.

Zostavovateľ knihy, autor niekoľkých vojensko-historických publikácií, Angličan Corelli Barnett, zhromaždil viacero príspevkov a štúdií. Ich autormi sú americkí, nemeckí, ale predovšetkým britskí historici, vojenský hodnostári, v niektorých prípadoch dosť prekvapujúco i príbuzní dotýčaných osôb. Ide o známe a renomované osobnosti, medzi ktorými nechýbajú profesori Leach, O'Neill, Müller, Ziemke, Blumenson, Mitcham, poľný maršal lord Carver či generáli Bidwell, Hackett a Senger. Z historikov a publicistov uvedme aspoň Görlitza, Kurowského, Lamba, a samozrejme, verejnosti veľmi známeho Kennetha Mackseyho, autora 35 kníh.

Všetci sa vo svojich biografických štúdiách pokúsili o priblíženie osudov mužov, väčšina z ktorých si vydobyla rešpekt nielen v ra-

doch vlastných vojakov, ale i od nepriateľa. Kniha hovorí o vojakoch, ktorých novátorstvo ovplyvnilo vývoj vojny, i o tých, ktorí dosiahli vojenské víťazstvá na najvyššej strategickú a takticko-operačnú úroveň. Nejde o podrobné materiálové štúdie, skôr o akési medailóniky obsiahlejšieho rozsahu, v ktorých si autori kladú za cieľ, niekde obsiahlejšie, inde zasa stručnejšie, priblížiť vybrané osobnosti nacistickej armády nielen z odbornej, vojenskej stránky, ale i zo stránky ľudskej, morálnej. Ukazujú preslávených mužov ako ľudské bytosti s ich povahovými osobitosťami a na pozadí bojov a vojenských ťažení, ktoré viedli, sú ich schopnosti a silné stránky, ich chyby a triumfy, vyobrazené v plastických portrétoch.

Autori hlavný dôraz položili na opis vojensko-politických súvislostí. Predovšetkým ťaženiam, v ktorých sa jednotlivé osobnosti angažovali, je venovaný široký priestor a dôsledne sa dbá na výklad udalostí z ich perspektívy. Zároveň sa usilovali vyhnúť zbytočnému opakovaniu pri interpretácii týchto dôležitých momentov, ku ktorému ináč mohlo dôjsť v súvislosti s tým, že viacerí velitelia pôsobili v rovnakom čase na konkrétnych bojiskách súčasne. Autori sa nevyhýbajú ani analýze vojenských operácií a strategických rozhodnutí, ktoré sa v súvislosti s nimi prijímali. Nehovoria len o tom, „čo, prečo a ako sa stalo“ v bitkách, ale udalosti prehládne konfrontujú s teoretickými spismi vojenských odborníkov a účastníkov vojny i širšie orientovaných teoretikov, ktorí sa k týmto témam vyjadrovali. 15 precízne prepracovaných máp a pomerne detailné chronologické záznamy majú pomôcť pri lepšej orientácii.

Takmer všetky štúdie spája ich problémový vzťah k führerovi, vnútorný boj samých so sebou a viera, že vernosť prísaha je pre nich najvyššou cnosťou. Stránky zachytávajú, ako sa generáli a poľní maršali, raz lepšie, inokedy horšie, vyrovnávali nielen s nepriateľom, ale i s protichodnými tendenciami viazucimi sa s Hitlerovou osobnosťou, a tak čiastočne vrhajú svetlo na spôsob, akým boli zmanipulovaní. Všetci autori prezentujú týchto mužov ako osobne čestných, v pod-

state protinacisticky orientovaných profesionálov, ktorí mali nevšedné strategické a taktické schopnosti a ktorí sa iba usilovali byť apolitickí. Sú predstavovaní ako elitná skupina spoločnosti.

Pri realizácii tohto projektu bol najproblematickejší sám výber jednotlivých aktérov. Barnett rozdelil knihu koncepčne na päť častí, z ktorých každá obsahuje niekoľko kapitol. V prvej sa predmetom záujmu autorov stávajú tzv. protinacistickí generáli, von Fritsch, Beck, von Witzleben, von Stülpnagel a Speidel. Nasledujú tzv. generáli v pracovni, maršali von Brauchitsch, von Blomberg, Keitel a generáli Halder, Jodl a Warlimont. Tretia časť sa zmieňuje o generáloch v poli, kde autori zaradili maršalov von Rundstedta, von Reichenau, von Mansteina, von Kleista a Kesselringa. Von Arnim, von Senger, Dietrich, von Manteuffel a maršali Rommel, Model, von Paulus a von Kluge tvoria štvrtú skupinu, venovanú generálom v poli. Napokon piata, záverečná časť, sa týka priekopníkov Guderiana a Studenta.

Odborníkom a vášnivým záujemcom o ozbrojené sily tretej ríše budú bezpochyby chýbať portréty toho, či iného veliteľ'a. Istotne ich však prekvapí zaradenie niektorých, ako napr. Witzlebena, Stülpnagela, Speidela, Warlimonta, či dokonca Paulusa. Viacerých neuspokojí ani nominácia Arnima, Sengera a Manteuffela a tak isto si právom položia otázku, prečo práve oni. Sú to všetci schopní a skúsení velitelia, ale na úkor toho sa pozabudlo na niektorých ďalších, určite vhodnejších a povolanejších. Ako napr. na skúsených „harcovníkov“, poľných maršalov Bocka a Kücklera či generálov Rendulica a Zeitzlera, ktorí na svojich postoch patrili určite k tým najlepším. Akosi sa pozabudlo aj na generálov Heinricha a Dietla, z ktorých prvý bol majstrom ústupového boja a druhý expert pre horský boj. V takomto výpočte by sa dalo pokračovať, no k ničomu konštruktívnemu by to nevedlo.

Faktom je, že vybrané osobnosti sa vždy pohybujú vo zvláštnej dimenzii, ktorá najmä vo vojenstve odlišuje brilantných, geniálnych a excelentných veliteľ'ov od tých, ktorí sú „iba“ prvotriednymi. Týmto pravidlom sa au-

tori rozhodne nemienili riadiť a vo svojom akomsi „castingu“ pri obsadzovaní hlavných aktérov publikácie uplatnili d'aleko širší rozmer. Treba tiež konštatovať, že v dôsledku limitovaného rozsahu publikácia sa mohla venovať len obmedzenému počtu vojvodcov, a tak sa výber stáva takmer vždy subjektívnou záležitosťou. Autori sa práve tomuto chceli vyhnúť, a preto sa pokúsili pokryť čo najširšie spektrum bojových skúseností. Sú zastúpené všetky druhy a stupne velenia počnúc hlavným, pokračujúc velením na úrovni bojiska a armádnej skupiny a končiac velením v poli a v prostredí fűhrerovho hlavného stanu. Plasticky nám pred očami defilujú velitelia rôznych druhov zbraní, rôznej úrovne so všetkými aspektmi ich pôsobenia.

Na záver ešte niekoľko poznámok. Ťažko sa ubrániť dojmu, že niektorí autori podľa hli zahľadenosti do svojej témy a ich sympatie k jednotlivým protagonistom nemožno prehliadnuť. Väčšina z autorov však chápala druhú svetovú vojnu ako každý iný z predchádzajúcich vojenských konfliktov, a preto aj v tejto knihe zvolili pri zostavovaní portrétov adekvátny prístup. Ten spočíva v prostej analýze profesionálnej činnosti, bez akejkoľvek zmienky o ich prípadnej spoluzodpovednosti za vojnové zločiny a zločiny proti ľudskosti. Nezriedka sa tak stane, že autori fascinovaní skúmaním svojich objektov prehliadajú dôležité skutočnosti. V niektorých prípadoch to dokonca vedie k tomu, že vyslovene pronacistickí velitelia, ako Model a Dietrich, sú vykresľovaní temer ako hrdinovia. Zrejme by to tak aj čitateľ mal chápať.

Knihu treba v každom prípade uvítať, pretože do istej miery poskytuje iný pohľad na mužov z „druhej strany“ a ukazuje ich v tom svetle, že to neboli vojenské kvality, čo na nich Spojenci nenávideli, ale iba opakované zneužívanie týchto kvalít od Hitlera. Ako vydatelia vo svojom príhovore výstižne uviedli, budú radi, ak čitatelia, ktorí nemusia a niekde skutočne ani nemôžu súhlasiť s pohľadmi autorov, budú brať stránky knihy ako nezábudateľný príspevok k lepšiemu poznaniu nie veľmi vzdialenej minulosti.

A. Maskalik

FIDLER, J.: *OSVOBODITEL. ŽIVOT MARŠÁLA SOVĚTSKÉHO SVAZU IVANA STĚPANOVIČE KONĚVA*. Brno, Books 1999, 218 s.

Autor publikácií *Stalinovi maršálové, České královny, Generálové – legionáři*, úspěšný spoluautor, spoluprekladateľ a autor desiatok článkov a štúdií z oblasti vojenských dejín predkladá čitateľovi vojenský a osobnostný profil jedného z najznámejších sovietskych vojvodcov – Ivana Stepanoviča Koneva. Ako sám uvádza v úvode biografie „záujemcom chce poskytnúť informácie o veľmi zaujímavom a veľmi rozporuplnom mužovi, ktorý sa zo sezónneho robotníka vypracoval na maršala Sovietskeho zväzu, hoci nebol vo vojne nútený, obrazne povedané, ani raz vystreliť z pušky“. Autor opisuje Konevovu životnú dráhu v kontexte s vojnovými a povojnovými udalosťami. Čitateľovi dáva možnosť zoznámiť sa s ďalšími reáliami, ktoré sa týkajú dôležitých medzníkov v ruských a sovietskych dejinách, vývoja sovietskej armády, jej štruktúry, organizačnej výstavby, rozvoja vojenského školstva, sovietskej vojenskej teórie, približuje dôsledky sovietskej vnútornej a zahraničnej politiky, dôležité osobnosti vojenského a politického života. Jednotlivé životné úseky podáva dôsledne chronologicky od prvých krokov v kariére bolševického komisára až po posmrtné prejavy pocty.

Činnosť I. S. Koneva na fronte prvej svetovej vojny bola síce sporadická, aktívne sa však zúčastnil akcií proti tzv. vnútornému nepriateľovi – proti povstaleckým roľníkom, vzbúreným námorníkom a ďalším účastníkom „protibolševického sprisahania“. Počas celej občianskej vojny pôsobil vo funkcii vojenského a politického komisára. V priebehu necelých piatich rokov Konev postúpil z funkcie vojenského komisára malej gubernie až na miesto politického zástupcu veliteľa zboru. Avšak za celé obdobie vojny nedostal ani jedno vyznamenanie. Ako komisár s veliteľskými skúsenosťami študoval v 20. rokoch na vojenskej škole. Po menovaní do funkcie veliteľa pluku, neskôr i divízie, mal možnosť preukázať svoje veliteľské schopnosti a znalosti, ktoré získal v priebehu štúdia. Aj po usu-

dovom roku pre mnohých sovietskych veliteľov, roku 1937 (najhroznejšia čistka v histórii Červenej armády), zaznamenal I. S. Konev ďalší vzostup vo vojenskej kariére. Ako divízny veliteľ sa úspešne podieľal na „očistení divízií od nepriateľských elementov“. Pre desiatky vyšších dôstojníkov, veliteľov plukov a práporov, štábnych a politických pracovníkov to v dôsledku znamenalo smrť alebo tábory nútených prác. Ešte v tom istom roku bol menovaný za veliteľa zboru, ktorý bol umiestnený v Mongolsku. Od jesene 1938 velil armáde na Ďalekom východe a v roku 1940 sa vyšvihol na samý vrchol sovietskej vojenskej hierarchie ako veliteľ jedného z kľúčových vojenských okruhov. Avšak výrazne sa zhoršilo jeho postavenie v novej hodnostnej hierarchii. (Do ČA boli zavedené generálske hodnosti a existujúce veliteľské hodnosti neboli prevedené na generálske ekvivalenty.) Evidentne strácal na priazni v prelome rokov 1940 a 1941, keď sa v Moskve konali veliteľské porady na najvyššej úrovni a simulované cvičenia na mapách, na ktorých I. S. Konev obzvlášť nevynikal. Následné personálne opatrenia politbyra znamenali jeho vynechanie pri menovaní do významných funkcií a pri povyšovaní. Januárový rozkaz v roku 1941 však vrátil I. S. Koneva späť do európskej časti Sovietskeho zväzu, kde sa úspešne zhostil úloh v rámci prípravy očakávaného vojenského konfliktu.

Autor publikácie venuje náležitú pozornosť postupu frontu na Ukrajine a v Bielorusku. I. S. Konev sa prejavil ako úspešný veliteľ 19. armády pri obrane i útoku v oblasti Smolenska a v septembri 1941 prevzal funkciu veliteľa Západného frontu (a bol povýšený na generálplukovníka). Pri riešení prielomu v úseku Brjanského frontu I. S. Konev zlyhal a výsledkom jeho porážky bola údesná situácia na fronte i v zázemí. Od Stalinovho hnevu a definitívneho zvrátenia osudu ho zachránil len G. K. Žukov. Vďaka nemu dostal šancu ako veliteľ Kalininského frontu. Konevova ofenzíva síce nespĺnila plán Hlavného stanu na obkľúčenie nemeckých jednotiek, bola však úspešná, pripravila podmienky pre širokokoncipovaný obchvat nepriateľa. Keď bol G. K. Žukov menovaný za zástupcu hlavného veliteľa Stalina,

Západný front po skončení aktívnych bojových akcií a po prechode do obrany prevzal opäť Konev. Jeho úlohou bola teda konsolidácia podriadených vojsk, upevnenie ich pozícií, doplnenie síl a prostriedkov. I keď Konevove úspechy striedali porážky, pri organizácii a príprave vojsk si vždy viedol skvele. Keďže Stalin potreboval na čele svojich strategických záloh muža, ktorý by dokázal nové vojská stmeliť a urýchlene docvičiť, menoval za veliteľa Stepného vojenského frontu Koneva. Po úspešnom zásahu do kurskej bitky sa stalo postavenie generála Koneva vo funkcii veliteľa frontového zoskupenia neotrasiteľným. A práve na čele Stepného frontu začala Konevova cesta *osloboditeľa*, ktorá mu priniesla nielen hodnosť maršala, ale aj priam legendárnu povesť. Po Stalinovom premenovaní niektorých frontových zoskupení sa stal Konev veliteľom 2. ukrajinského frontu.

Následne sa autor venuje Konevovej oslobodzovacej anabáze na čele 1. ukrajinského frontu, končiacej Berlínom a Prahou. Keďže v prípade Berlína získal prvenstvo Žukov, Konevovi ostala Praha. Starostlivo vedenej propagande sa podarilo spojiť radosť z konca vojny s radosťou z oslobodenia a v osobe Koneva sa tak personifikovala oslobodzovacia misia Červenej armády v Československu.

Z Konevovej povojnovej aktivity zaujme pôsobenie vo funkcii hlavného veliteľa Strednej skupiny vojsk so sídlom vo Viedni, postup na najvyššiu priečku v jeho vojenskej kariére – funkcia námestníka ministra ozbrojených síl, menovanie do funkcie Hlavného inšpektora ozbrojených síl, odchod z Moskvy a miesto veliteľa Prikarpatského vojenského okruhu, obnovenie hlavného veliteľstva pozemného vojska na čele s Konevom, vznik organizácie Varšavskej zmluvy s najdôležitejšou funkciou – Hlavným veliteľom Spojených ozbrojených síl – Konevom.

V poslednej časti knihy opisuje J. Fidler pôsobenie I. S. Koneva v súvislosti s reformnými udalosťami v sovietskych satelitných krajinách, vrátane Československa. V roku 1956 osobne riadil sovietsku intervenciu v Maďarsku, v roku 1961 bol pod ochranou jeho vojsk postavený berlínsky múr a v roku 1968 svojou autoritou maskoval prípravy na

okupáciu Československa. Ako nepozvaný hosť prišiel do Prahy s početnou suítou sovietskych spravodajských dôstojníkov v okamihu, keď GŠ sovietskych ozbrojených síl v Moskve dokončieval plány na okupáciu.

Komplexnejší obraz slávneho maršala dovtára aj priblíženie menej slávnych stránok osobnosti I. S. Koneva, jeho vlastností a charakteru. K nim patrí aj kontroverzný vzťah Koneva k Žukovovi, s ktorým sa čoraz častejšie dostával do sporu už v období vojny a intrigoval proti nemu priamo u Stalina. V povojnovom období to bol postoj Koneva pri riešení prípadu L. P. Beriju. Do histórie sa síce zapísali jeho vojnové víťazstvá, v Moskve ohlasované slávnostnými salvami, ale na druhej strane aj hromadnými obeťami. Bol ochotný zaplatiť za úspech akýmkoľvek vlastnými stratami. Vychádzal zo skúseností, že pre Stalina sú straty nepodstatné, pokiaľ bol dosiahnutý úspech. I. S. Konev sa tejto zásade rýchlo prispôbil a straty jeho vojsk i v neskoršom období značne prevyšovali obvyklý sovietsky priemer. Aj jeho povojnová činnosť dokazuje, že viackrát poslužil ako najvhodnejšia osoba ochotná plniť a splniť i najpodivnejšie príkazy nadriadených.

Publikácia, chronologicky štruktúrovaná do desiatich kapitol, je doplnená podrobnými prílohami, literatúrou a fotodokumentáciou. Opisy sovietsko-nemeckého frontu autor doplnia aj štruktúrou frontových zoskupení, veliteľstiev a početnými stavmi. Publikácia je zaujímavým príspevkom dokumentujúcim úsilie o objektívnejší obraz významnej osobnosti novodobých dejín, o to väčším, že v predchádzajúcom štyridsaťročnom období nevznikla v českej a slovenskej historiografii žiadna biografía I. S. Koneva, dokonca ani preklad zo sovietskych biografíí.

B. Šedová

PETRANSKÝ, I. A.: ŠTÁT A KATO-LÍČKA CIRKEV NA SLOVENSKU 1945 – 1946. Nitra, Garmond 2001, 320 s.

Problematika postavenia cirkví na Slovensku v povojnovom období patrí k té-

mam, ktoré boli zo strany oficiálnej historiografie dlhé roky deformované. Jej objektívne spracovanie umožnilo až odpolitizovanie historiografie po novembri 1989. Z chronologického hľadiska sa záujem historikov a publicistov zo začiatku celkom pochopiteľne sústredil najmä na obdobie po roku 1948, čomu zodpovedá aj doterajší stav spracovania jednotlivých otázok. Z tematického hľadiska je najlepšie objasnený (naďalej však nie v dostatočnom rozsahu) vzťah štátu a katolíckej cirkvi, čo je však logické, keďže ide o najväčšiu a najvplyvnejšiu cirkev na Slovensku. Tieto skutočnosti tvorili východisko pre výber témy, ktorá je predmetom záujmu I. A. Petranského. Vo svojej prvej monografii sa zaoberá problematikou vzťahu katolíckej cirkvi a štátu v období bezprostredne po skončení 2. svetovej vojny. Teda v čase, keď v obnovenom Československu nastupovalo tzv. ľudovodemokratické zriadenie. Ako upozorňuje už v úvode svojej práce, ide o problematiku, ktorá sa doteraz netešila veľkému záujmu historikov. Dôsledkom je fakt, že viaceré problémy boli spracované len povrchne, prípadne vôbec nie. Toto konštatovanie je zaujímavé, keďže ide o obdobie, počas ktorého sa „úplne pretvoril model vzťahu štátu a katolíckej cirkvi“. Z hľadiska obsahu je práca rozdelená do troch kapitol. Ďalej obsahuje anglické resumé, pomerne rozsiahly zoznam prameňov a literatúry a nechýba ani menný register.

V úsilí zasadiť skúmanú problematiku do širších súvislostí, venuje autor celkom správne celú prvú kapitolu problematike vzťahu štátu a katolíckej cirkvi v období Československej republiky v rokoch 1918 – 1939, a predovšetkým v období slovenského štátu 1939 – 1945. Čitateľ sa môže tak dopracovať k zaujímavým komparáciám vyplývajúcim z postavenia katolíckej cirkvi v jednotlivých obdobiach. Na druhej strane autor už tu na viacerých miestach upozorňuje na niektoré skutočnosti, ktoré v konečnom dôsledku determinovali postavenie katolíckej cirkvi krátko po vojne. Ide najmä o skutočnosť, že v období slovenského štátu patrila väčšina katolíckych kňazov k oporám vláduceho re-

žimu a vzťah medzi ňou a politickým katolicizmom nebol pevne vymedzený. Netreba pripomínať, že práve likvidáciu ľudáctva považovala povojnová vládna garnitúra za jednu zo svojich priorit. Práve presvedčenie predstaviteľov povojnovej vládnej garnitúry o spojení katolíckej cirkvi s ľudáctvom sa podpísalo pod to, že vzťah štátu a katolíckej cirkvi sa po vojne vyhrotil, aj keď k otvorenému konfliktu medzi nimi nedošlo. A to aj napriek tomu, že cirkev už bola v tomto čase vystavená viacerým represívnym zásahom. Práve tie determinovali premeny vzťahu katolíckej cirkvi a štátu, ktoré sú obsahom 2. kapitoly. Autor tu opisuje jednotlivé fázy vyostrovania konfliktov a hľadania dohody, ktoré sa navzájom prelínali. Sleduje postoje dvoch hlavných politických strán, ktoré neboli vždy rovnaké. Dôkazom sú aj okolnosti, ktoré predchádzali parlamentným voľbám v roku 1946 a ktoré sa podpísali pod opätovný nástup politického katolicizmu. Sleduje pokusy o založenie katolíckej politickej strany, mieru politickej angažovanosti katolíckych kňazov, ako i vplyv katolíckej cirkvi na výsledok volieb. Pomerne podrobne analyzuje skutočnosti, ktoré viedli k podpisu známej Aprílovej dohody. Faktograficky najbohatšia je 3. kapitola, ktorej podkapitoly sú na rozdiel od predchádzajúcich dvoch zoradené tematicky. Autor tu analyzuje sporné body vzťahov ľudovodemokratickej moci a katolíckej cirkvi v sledovanom období a opisuje jednotlivé typy zásahov proti nej (napr. poštatnenie katolíckych škôl, internátov, zásahy proti katolíckym spolkom, obmedzenia katolíckej tlače, perzekúcia a preverovanie katolíckych kňazov...).

Napriek tomu, že voči niektorým autorovým názorom (najmä o postavení cirkvi v období slovenského štátu), ktoré sú určujúce pre celkovú koncepciu práce, možno mať isté výhrady, jej celkový prínos, najmä z hľadiska faktografie, je nesporný. Prináša množstvo nových, doteraz nepublikovaných skutočností nielen o postavení katolíckej cirkvi, ale aj o politickom vývine na Slovensku v dynamickom období po vojne.

A. Baka

MATLOFF, M.: *DĚJINY AMERICKÉ ARMÁDY*. Praha, Baronet 1999, 752 s.

V roku 1999 vydalo pražské, vojensky orientované nakladateľstvo Baronet históriu amerického vojenstva. Po rokoch 1969 a 1988 tak ide už o tretie, podstatne rozšírené vydanie tejto tematiky, ktoré pripravil kolektív amerických vojenských špecialistov a historikov. Kniha bola zostavená na základe plánov a návrhov Dr. Mauricea Matloffa, ktorý na prácu dohliadal spolu s hlavnými historikmi, Dr. Stetsonom Connom a Dr. Morrisom MacGregorom.

Tematika je v súčasnosti veľmi aktuálna, keďže po septembrových teroristických útokoch na vybrané objekty v USA sa enormne zvýšil záujem o dejiny americkej armády. Spojené štáty americké už tradične zameriavajú výraznú časť vlastnej priemyselnej výroby na zabezpečenie rozsiahlych ozbrojených síl. Vládnu politiku prispôsobujú vojenským požiadavkám. Aj preto USA disponujú rozsiahlymi pozemnými, vzdušnými a námornými silami, pripravenými okamžite zasiahnuť kdekoľvek a kedykoľvek. Armáda má veľký podiel na národnom blahobyte, na zachovaní bezpečnosti a poriadku a z toho vyplýva aj vysoký rozpočet určený na jej potreby, ktorého výška sa má len v tomto roku pohybovať okolo astronomických 472 miliárd amerických dolárov. Avšak bez ohľadu na jej úlohu v minulosti či budúcnosti, armáda USA je a bude stále prevažne chápaná ako významný nástroj americkej sily a dominancie.

Pôvodne bola práca určená pre potreby kurzu histórie amerického vojenstva, ktorý sa obvykle prednášal v rámci vojenskej prípravy poslucháčov civilných vysokých škôl. Tento historický prehľad o organizácii a činnosti armády Spojených štátov sa však pre svoj vhodný spôsob interpretácie faktografických údajov stal vhodnou príručkou aj pre profesionálnych záujemcov o vojenskú históriu USA.

Kniha je rozvrhnutá do 29 chronologicky nadväzujúcich kapitol a chronologický sled je pokiaľ to bolo možné, zachovaný i v rámci jednotlivých kapitol a podkapitol. Publikácia

je zároveň vybavená stručnými historickými vstupmi, akýmiisi predohrami, ktoré by mali umožniť čitateľom zaradiť si obsah jednotlivých kapitol do konkrétneho historického diania. V závere každého tematického celku taktiež autori umne zakomponovali prehľadné a výstižné zovšeobecnenia.

Dějiny americké armády obsahujú všetky najdôležitejšie, i menej dôležité údaje o vývoji amerických pozemných síl, zoradené jednak chronologicky, ako aj tematicky. Z chronologického hľadiska práca obsahuje široký časový záber; mapuje obdobie moderných a najnovších dejín, t. j. od konca 17. storočia až po súčasnosť. Z hľadiska tematického sa sústreďuje najmä na tie podstatné vojenské udalosti a pojmy z jednotlivých úsekov národných dejín, ktoré sa stali dôležité pre otázky medzinárodných vzťahov i svetové dejiny všeobecne. Cieľom autorov je, aby bola verejnosť v širšej miere čitateľnou formou informovaná o tých bojoch a konfliktoch, v ktorých sa americká armáda angažovala. Zmyslom však nie je všeobšiahly opis, či vyčerpávajúci zoznam všetkých vojenských udalostí z americkej vojenskej histórie. Jej cieľom je podať prehľad a pomocou ilustrácií priblížiť jej hlavné etapy. Zhrňa základné fakty a naznačuje určité východiská. Vychádza pritom z dvoch predchádzajúcich vydaní, ktoré boli postupne rozšírené a čiastočne prepracované. Toto spracovanie, samozrejme, prihliada na nové poznatky a skutočnosti, ktoré sa udiali aj koncom 20. storočia.

Na viac ako 700 stranách autori postupne uvádzajú scénu za scénou, všetko, čo sa za viac ako 300 rokov odohralo. Všímajú si jednotlivé vojenské akcie, objaviteľské, resp. výbojné výpravy aj bitky. Sledujú, skúmajú, analyzujú vývoj i jednotlivé zmeny, súvisiace s americkou armádou, zachytávajú všetky skúsenosti z boja, nové trendy i zbrane, ktoré si neustále vynucovali zmenu taktiky boja. Dokonca rozoberajú základné princípy vojenskej teórie a praxe i špecifiká amerického vojenského systému. To všetko dopĺňa 51 máp a nákresov vojenskej stratégie.

Autori, pochopiteľne, nemohli venovať podrobný výklad všetkým udalostiam, keďže to neumožňoval priestor, a ani prílišné zúže-

nie na tú-ktorú udalosť im nepripadalo vhodné, keďže čitateľ nemal zatiaľ možnosť informovať sa v širšej, komplexnejšej miere o dejinách americkej armády. Menej známejšie obdobia sú opísané stručnejšie, aby mohli byť rozšírené tie, ktoré majú pre amerických autorov nevyhnutne širšiu perspektívu než napr. rané obdobie.

Postupne sú zachytené počiatky americkej vojenskej histórie, spojené s dedičstvom anglického kolonializmu, formovanie kontinentálnej armády v čase amerického zápasu za nezávislosť, indiánskych či mexických vojen a vojny Severu proti Juhu. Ani prechodné obdobia – obdobie rekonštrukcie a obdobie poimperiálnych expanzií v Karibskom mori a Tichom oceáne – neostávajú nepovšimnuté. Nasledujú dva najväčšie svetové konflikty v ľudskej histórii, po ktorých sa sťahuje železná opona. Po analyzovaní amerického vojenského systému v povojnovom období sa ďalej dozvedáme o najhorúcejších konfliktných situáciách studenej vojny, ktorých sa Američania, či už priamo, alebo nepriamo zúčastnili – kórejská vojna, berlínska a karibská kríza, vietnamská vojna a vojna v Perzskom zálive.

Aj keď sa autori usilovali pokryť, či zachytiť pokiaľ možno všetky udalosti rovnomerne, logicky najviac pozornosti venovali kľúčovým momentom svojej vojenskej histórie. Osobitne to platí o americkej občianskej vojne, ktorá predznamenalá modernú totálnu vojnu, ako aj o druhej svetovej vojne, ktorá priniesla USA veľmocenské postavenie. Obe sú predmetom hodnotenia štyroch kapitol. Pomerne rozsiahly priestor je venovaný prvej svetovej vojne, rozoberanej v troch kapitolách, americkej revolúcii, studenej vojne a z nej predovšetkým americkej intervencii vo Vietname.

Pri písaní publikácie sa Matloff nechával inšpirovať Santayanovým výrokom, že „*ti, kto ignorujú minulosť, jsou odsouzeni k opakování jejich chyb*“. Tento fakt neplatí nikde inde tak dôrazne ako v histórii vojenstva, a autorov komplexný, v podstate nezaujatý pohľad na dejiny americkej armády má umožniť všetkým pochopiť ich zmysel. Knihu ocenia iste všetci, ktorí hľadajú informácie o dátach, tý-

kajúcich sa vojenských konfliktov, výzbroje a doktrín armády USA.

A. Maskalik

RASOVÉ NÁSILIE V DEJINÁCH A V PRÍTOMNOSTI. ZBORNÍK Z VEDECKÉHO SEMINÁRA V BRATISLAVE Z 2. 9. 2000. Bratislava 2001, 118 s.

Deviaty september 1941 sa do našich dejín zapísal čiernym písmom. Práve v tento deň vojnový slovenský štát prijal vládne nariadenie 198/1941 známe ako Židovský kódex. Kodifikovaním tohto kódexu legislatívne vyvrcholil útlak a diskriminácia Židov. Najskôr šlo o vylúčenie Židov z hospodárskeho, spoločenského i kultúrneho života a nakoniec o deportáciu do koncentračných táborov, kde vyvrcholila ich ľudská tragédia.

Dnes je 9. september u nás pamätným dňom holokaustu a rasového násillia. V roku 2000, keď sa len rozhodovalo v NR SR o uzákonení tohto dňa za pamätný, zorganizovali Slovenské národné múzeum – Múzeum židovskej kultúry, Slovenská akadémia vied a Nadácia Solidarita 2. septembra vedeckú konferenciu, ktorá reflektovala problematiku rasizmu, antisemitizmu a mimoeurópskych kultúr. Iniciátori tejto konferencie nepochybne prispeli k uznaniu 9. septembra za pamätný deň. V roku 2001 vydala SAV zásluhou predovšetkým Pavla Mešťana a Dušana Čaploviča zborník štúdií z tejto konferencie.

V prvej štúdií *XX. storočie – storočie intolrancie* autor Dušan Čaplovič zdôraznil, že: „dejiný ľudstva sú nielen dejinami civilizácie a pokroku, ale aj dejinami neznašanlivosti, závidi, nenávidi, zbabelosti, zrady, klamstva a intrig“. Chronologicky dokumentuje genézu násillia v dejinách. Spomína prenasledovanie kresťanov v starovekom Ríme, moslimské výboje, križiacke výpravy, inkvizíciu, honbu na kacírov, masakru amerických Indiánov. Pokračuje násillím proti Židom v Rusku, Poľsku, Nemecku, vo Veľkej Británii prenasledovanie zástancov írkej samostatnosti, balkánske vojny. Spomína genocídu Arménov Turkami v roku 1915, ktorá si vyžiadala

25 000 obetí. Neobchádza ani tragédiu prvej svetovej vojny, ktorá si vyžiadala 8 miliónov 115 tisíc obetí na životoch a 19 miliónov 536 tisíc zranených ľudí. Pokračovaním beštiálneho násillia bola i druhá svetová vojna, v ktorej za obeť fašizmu a nacizmu podľahlo 50 až 60 miliónov ľudí. Ani jej koniec nepriinesol svetu predpokladaný pokoj a mier. Násillie pokračovalo na Blízkom východe, v krajinách spadajúcich pod vplyv ZSSR, ale aj v západnom svete. Ani spoločensko-politické zmeny z konca osemdesiatych rokov, ako dokumentuje autor, nepriinesli pokoj. „Dnes sme svedkami rasového, etnického, politického, náboženského, ale aj ekonomického násillia.“

Marcela Gbúrová vo svojom, viac-menej filozofickom príspevku *K niektorým zdrojom a prejavom intolerancie*, tvrdí že „podmienkou spoľahlivého fungovania demokratického politického systému je duchovná pripravenosť obyvateľstva.“ Slovenská postkomunistická spoločnosť nemala podľa autorky dostatok voľného priestoru na kultiváciu duchovnej stránky osobnosti, ktorá je podľa nej zárukou tvorby pozitívnych spoločenských hodnôt. Práve svojou štúdiou sa pokúša upozorniť na príčiny porúch v oblasti duchovnej kultivácie slovenskej spoločnosti, ktorých menovateľom je intolerancia.

Katarína Hradská predkladá argumenty dokazujúce riešenie židovskej otázky na Slovensku podľa nemeckého scenára. Za východisko k tomu považuje salzburské rokovania najvyšších predstaviteľov Nemecka a Slovenska a považuje ich za začiatok zavádzania nemeckého národného socializmu do podmienok Slovenska. Ďalší moment narastania nemeckého vplyvu na riešenie židovskej otázky vidí v príchode nemeckých poradcov do najdôležitejších politických a administratívnych i hospodárskych inštitúcií Slovenska. Poukazuje na skutočnosť, že práve na Slovensku bol určený jeden z prvých poradcov pre židovskú otázku, ktorým bol Eichmanov blízky spolupracovník Dieter Wisliceny. Za dôležité v danej problematike považuje stretnutie Tisu s Hitlerovým emisárom Edmundom Veesenmayerom, prostredníctvom ktorého führer tlmočil nespokojnosť

s riešením židovskej otázky, s priebehom deportácií Židov zo Slovenska. Žiadal ostrejšie riešenie problému. V neposlednom rade, ďalšou udalosťou, ktorou Katarína Hradská dokazuje svoju tézu o nemeckom scenári riešenia židovskej otázky, bola neočakávaná návšteva Himmlera v Bratislave v októbri 1944 po obsadení Slovenska nemeckým vojskom, kde kategoricky požadoval obnovenie deportácií.

Názorovými príčinami antisemitizmu na Slovensku sa zaoberá vo svojom príspevku Pavol Mešťan. Situáciu mapuje od desiateho storočia až po súčasnosť. Hlavné príčiny antisemitizmu v našich podmienkach vidí hlavne v hospodársko-sociálnom postavení Židov. Keďže Židia zastávali v spoločnosti významnejšie postavenie, v očiach nižších vrstiev sa stali vykorisťovateľskou triedou. Ďalšiu príčinu vidí autor v nacionálnej izolovanosti slovenských Židov, ktorí sa väčšinou z pochopiteľných dôvodov hlásili k maďarskej alebo nemeckej národnosti. Ale poukazuje na náboženskú odlišnosť Židov a rozoberá kresťanský antisemitizmus.

Zaujímavé sú tiež príspevky Borisa Zalu, Aleny Horváthovej a Anny Rácovej zaoberajúce sa problematikou Rómov na Slovensku i v širšom európskom regióne. Mimoeurópskym národom a kultúram v SR sa venuje štúdia Gabriela Pirického, ktorou nepriamo vyzýva k štúdiu náboženstiev, histórie i kultúr mimoeurópskych národov. Týmto spôsobom možno podľa neho prispieť k bezkonfliktnejšej koexistencii a k odstraňovaniu rasových predsudkov a prejavov nepriateľstva.

Zborník je živou spomienkou na minulé tragédie, ale zároveň výzvou na kritickú analýzu a riešenie vážnych spoločenských problémov súčasnosti. Je nepochybne prínosom pre historickú vedu i aktuálnu súčasnosť.

J. Hrdlička

KRONIKA

KONFERENCIA ARMÁDA, MESTO A SPOLOČNOSŤ

V dňoch 14. – 15. novembra 2001 sa v priestoroch Ministerstva obrany Slovenskej republiky uskutočnila medzinárodná vedecká konferencia, ktorú usporiadali Vojenský historický ústav Slovenskej republiky v spolupráci so Slovensko-maďarskou komisiou historikov a Sekciou pre dejiny miest Slovenskej historickej spoločnosti pri Slovenskej akadémii vied. Podujatie, pod názvom *Armáda, mesto a spoločnosť od 15. storočia do roku 1918*, sa podarilo realizovať za láskavej podpory Nadácie Konráda Adenauera, Centra pre európsku politiku a Kultúrneho inštitútu Maďarskej republiky.

Už názov konferencie s podtitulom *Vojenské, politické, hospodárske aspekty a súvislosti*, vytváral široké pole pôsobnosti, aby sa tu mohli realizovať predstavitelia viacerých, predovšetkým však historických odborov. Hoci medzinárodná účasť bola skromnejšia, prezentácia zo zahraničia nebola zanedbateľná, keďže svoju účasť prisľúbili hostia z Maďarska i Rumunska, ktorí veľkou mierou prispeli k vytvoreniu širokého spektra analyzovaných problémov. Jedinou prekážkou pre vystupujúcich bol 20-minútový limit, ktorý im umožnil priblížiť svoje témy len parciálne. Nezriedka sa stávalo, že práve prekročenie tohto limitu narúšalo organizátorom časový plán. V dôsledku toho neostávalo veľa času na diskusiu, ktorá by nepochybne znamenala konštruktívnejšiu a precíznejšiu analýzu načrtnutých problematik. Príspevky boli vysoko fundované, ktoré udržiavali medzi účastníkmi neustálu pozornosť. Navyše, nekonformný prístup viacerých vystupujúcich pri prednášaní umocňoval u prítomných pocit uvoľnenosti a celkovo dobrej atmosféry.

Samotná konferencia trvala dva dni, pričom koncepčne sa členila na niekoľko tematických blokov, determinantmi ktorých boli časové horizonty.

Prvý blok, venovaný vrcholnému stredoveku, otvoril vedecký pracovník Vojenského historického ústavu v Bratislave, Dr. Vladimír Segeš. Vo svojom príspevku *Vplyv vojen na život miest na konci stredoveku* v krátkosti načrtnol základné charakteristiky mestského vojenstva a organizácie mestských vojenských jednotiek v uvedenom období. Podrobnejšie sa zaoberal mestskou domobranou, mestskými poľnými jednotkami a mestskou strážou ako hlavnými, i keď nestálymi ozbrojenými silami mesta, pričom podotkol, že ich kvalita nebola práve najlepšia, tú zvýšilo až najímanie žoldnierov. V. Segeš sa krátko dotkol aj taktiky a vojenského umenia mestského vojenstva. Na záver upriamil pozornosť na potrebu trvalejšieho spracúvania tejto problematiky.

S príspevkom *Ján Jiskra a hornouhorské mestá* sa prezentoval Dr. Tamás Pálosfalvi, pracovník Historického ústavu v Budapešti. Prítomným na úvod pripomenul základné údaje zo života tohto magnáta a potom prešiel k jadru svojho referátu, a to, k priblíženiu celkovej anarchie, ktorá vznikla v Uhorsku v období jeho života a na ktorej sa i on výraznou mierou podieľal. Hlavnú pozornosť upriamil na strašné utrpenie, ktorému boli v podobe rabovačiek a plienení vystavené mestá na území dnešného Slovenska, čiastočne i Maďarska.

Ucelený prehľad o vojenstve a jeho vplyve na mestský život v 16. storočí poskytol predrečníkov kolega Dr. Gejza Pálffy (*Vojna, armáda a mesto v Uhorsku*). Aby prítomných poslucháčov neunavoval podrobným výpočtom konkrétnych udalostí, zvolil originálnejší prístup, keď na niekoľkých názorných príkladoch plasticky vykreslil celkovú situáciu uvádzaného ob-

dobia i militarizáciu dedín a miest, ktorej hlavnú príčinu videl v neschopnosti štátu vybudovať komplexný fortifikačný systém.

Dr. Igor Graus zo Štátneho okresného archívu v Banskej Bystrici sa potom vo svojej štúdiu zameril na Banskú Bystricu, a to v súvislosti s vojnovými výdavkami a ich dopadom na ekonomiku mesta v 16. storočí, v období, keď sa mestá museli permanentne venovať svojej obrane pre ustavičné vojny a rôzne konflikty. Autor sa zaoberal priamymi vojenskými výdavkami, ako aj výdavkami na krytie ďalších vojenských potrieb. Finančné zaťaženie mestského rozpočtu bolo enormné, keďže mesto muselo financovať náklady na opevnenia, na vydržiavanie stálej posádky či na údržbu a modernizáciu mestskej výzbroje. Z čoho to mesto financovalo a aká bola reakcia mestského obyvateľstva na fakt, že museli často platiť výkupné obom súperiacim stranám, na to dal referujúci odpoveď v závere svojho vystúpenia.

Na tému *Hajdúske mestá v 16. storočí*, odznel referát Dr. Jánosa Vargu z budapešťianskeho Historického ústavu. V jeho úvode autor najprv odvodil etymológiu slova hajdúch – hajdústvo. Následne sa zameril na zodpovedanie dôležitej otázky, ako sa táto spoločenská vrstva, pôvodne sa venujúca chovu a pastierstvu, stala vojenskou jednotkou. Ako takú ju potom rozdelil do štyroch skupín – hajdúchov slobodných, kráľovských, súkromných, a najmä, kniežatských, ktorým venoval i najväčšiu pozornosť. V závere príspevku priblížil život v hajdúskych mestách a osadách, ako i krátky prehľad o konci tejto vojensko-spoločenskej jednotky.

Predmetom záujmu Dr. Tünde Lengyelovej bol vplyv vojen na mestá a mestečka. Vo svojej práci *Mestečko v ohrození* načrtnula ťažký život mestského obyvateľstva v čase vojny a bližšie sa dotkla motivačného faktoru ozbrojených vojsk a tlúp, pre ktoré boli bohaté mestecká jedinečným cieľom útoku.

Jej kolega z Historického ústavu Slovenskej akadémie vied, Dr. Viliam Čičaj, sa zase pokúsil o krátku analýzu vzťahu mesta a vojenstva v novoveku, t. j. obdobia 17. – 19. storočia. Autor naznačil možnosť skúmať dané obdobie z viacerých zorných uhlov, pričom svoju pozornosť sústredil na dve základné problémové otázky: charakteristický opis uhorských vojakov – jazdcov (husárov) a pešiakov (hajdúchov) a stručný prehľad niektorých hlavných pevností vo vtedajšom severnom Uhorsku. Nevyhol sa ani krátkemu zhodnoteniu kvality mestských jednotiek a v záverečnej pasáži svojho príspevku stručne analyzoval niektoré vojenské cestopisy, ako i zahraničné práce, ktoré sa čiastočne zmieňujú o uhorskom vojenstve. V samotnom závere pripomenul prítomným potrebu zintenzívniť prácu s militáriami, ktoré podľa autora posúvajú vzťah medzi mestami a vojenstvom do ďalších rovín.

Krátko pred obedňajšou prestávkou vystúpil ešte Mgr. Duchoň, ktorý vo svojom koreferáte upriamil pozornosť na mestskú obranu Modry a hradu Červený Kameň. Obsiahlejšie sa venoval zhodnoteniu mestského opevnenia, ako aj krátkemu exkurzu histórie mesta v súvislosti s jeho angažovanosťou vo vojenských konfliktoch.

Popoludní otvoril druhý blok, venovaný stavovským povstaniam, pracovník Vojenského historického ústavu v Budapešti, Dr. Kálmán Meszáros. Pod drobnohľad si zobral slobodné kráľovské a vojenské mestá v spojení s ich postavením počas protihabsburských povstaní, konkrétne však v povstaní Františka II. Rákociho. Upozornil na nálady domáceho obyvateľstva, v závere svojho príspevku potom poukázal na postoj niektorých prokuruckých miest, akým bol napr. Kežmarok, najmä čo sa týka bezprostrednej konfrontácie s cisárskymi vojskami.

Na svojho predrečníka nadviazal doc. Dr. Peter Kónya z Prešovskej univerzity, ktorý sa prezentoval jedným z najprepracovanejších referátov. Vo svojej štúdiu *Úloha východoslovenských miest v povstaní Františka II. Rákociho* sa pokúsil o akúsi sondu osudov troch kráľovských miest východného Slovenska, Prešova, Bardejova a Sabinova, najmä pokiaľ ide o ich účinkovanie v tomto poslednom stavovskom povstaní. Rečník podotkol, že tieto mestá mali pre svoje zdroje príjmu a vhodné situovanie nesmierny hospodársky a vojenský význam. Zdôraznil tiež, že tvorili opozíciu voči často nerozhodnej šľachte a boli skutočnou oporou po-

vstaleckých vojsk. Autor poodhalil vzťahy medzi domácim obyvateľstvom a kurucmi, a pozornejšie sa sústredil na charakteristiku pevnostného systému a vojenskej organizácie Prešova, ktorého strategický význam prirovnal minimálne ku Košiciam.

Problematiku stavovských povstaní definitívne uzavrel Dr. Július Valach z bansko-bystrického oblastného archívu. Vo svojom obsiahlejšom koreferáte podal ucelený prehľad o ich archívnych fondoch a dokumentoch viažucich sa k povstaniu i reakciám obyvateľstva stredoslovenských banských miest, t. j. Banskej Bystrice, Zvolena a Kremnice. V krátkosti zhodnotil účinkovanie regionálnej insurekcie v bochoch s cisárskymi, kuruckými i tureckými vojskami.

Pomerne atraktívnu tému si vybral Dr. József Zachar, keď sa vo svojej práci *Od Kežmaruku po svetovú slávu* rozhodol priblížiť osudy rakúskeho maršala Pavla Kraya z Krayova. Prítomní mali možnosť dozvedieť sa o životnej, najmä však vojenskej dráhe tohto skúseného veliteľa, ktorého možno nepochybne zaradiť medzi tých schopnejších, čo bojovali za slávu habsburského trónu proti Napoleonovi. Autor zároveň poopravil označenie maršal, keďže Kray nevladnil patent na vyššiu hodnosť, než akou bola hodnosť generála.

Pomerne značná pozornosť sa následne sústredila na problematiku meruôsmeho rokou. Všimnili si ju príspevky Dr. Roberta Hermanna a Dr. Dušana Škvarnu.

Dr. Hermann z Vojenského historického ústavu v Budapešti v úvode najskôr špecifikoval názvy revolučného obdobia 1848 – 1849, pričom sa zastavil pri pojmoch „maďarská revolúcia“ a „boj za slobodu“. Sebakriticky uznal neprepracovanosť tohto obdobia, najmä hĺbkovou analýzou. Konkrétne sa však pokúsil poukázať na postoje niektorých popredných hornouhorských mešťanov v súvislosti s otázkou, ako vnímali tieto udalosti a aký význam a dôležitosť im pripisovali. Bližšie sa zastavil pri kľúčových momentoch, ako bol vpád Jelačica do Uhorska, osud ministra obrany Lamberga, rozpustenie uhorského snemu, nástup Františka Jozefa na trón, ruská intervencia či samotné bitky pri Pákozde, Schwechate a Világoši.

O tom, aké boli reakcie slovenského ľudu v týchto pohnutých časoch, pojednával referát D. Škvarnu *Slovenské dobrovoľnícke výpravy a obyvateľstvo miest na Slovensku*. Klasicky periodizoval slovenské výpravy, pričom poukázal na nedostatočnú ráznosť a málo zdravej drzosti Slovákov v týchto ozbrojených vystúpeniach. Podrobnejšie si všimnal postoje obyvateľstva, ako i celkovú verejnú mienku, ktorá bola všade rôzna. Niekde sa dobrovoľníci stretli s priateľským privítaním, inde zasa správanie obyvateľstva hraničilo s nepriateľstvom. V závere vyzdvihol silný argument pomerne úspešného vystúpenia, i keď nie úspešne zakončeného, a to, silné vlastenecké čítanie.

Bohatý program prvého rokovacieho dňa vyvrcholil v neskorých večerných hodinách slávnostnou recepciou, ktorá medzi prítomnými upevnila priateľské vzťahy. Pre viacerých zároveň predstavovala účinný spôsob relaxácie po vyčerpávajúcom, aj keď veľmi zaujímavom dni.

Druhý deň konferencie otvoril pracovník Historického ústavu Budapešť Dr. Tibor Hajdu. Svojou prednáškou *Armáda a mesto za dualizmu* otvoril nový tematický okruh viažuci sa k obdobiu rakúsko-maďarského vyrovnania. V krátkosti charakterizoval tento časový úsek, pričom zdôraznil dynamizáciu zbrojárskeho priemyslu a vzrast významu vojenskej elity ako spoločenskej skupiny. Tá sa okrem iného zaslúžila o akúsi legalizáciu súbojov, ktoré sa stali demonštratívnym prejavom panskej dominance. Zaujímavým konštatovaním bol i fakt, že v samotnom dôstojníckom zbore rakúsko-uhorskej armády len jedna tisícina patrila Slovákom.

Témy *Vzťah armády a miest v 19. storočí*, konkrétne v Sikulskej oblasti, sa zhostila Dr. Judit Pál z Rumunska. Prítomných informovala o špecifických vzťahoch medzi Sikulmi a domácim obyvateľstvom, resp. medzi mestami a vojskom, ktorý bol vždy determinovaný fenoménom ohrozenia. Poukázala na typické vojenské povinnosti tohto bojovného spoločenstva, ktorého význam od tureckej expanzie v stredoveku v dualizme opäť vzrástol, tentoraz v súvislosti s pretrvávajúcou hrozbou ruského útoku.

Mestá, vojenské posádky a národnostná otázka pred 1. svetovou vojnou na území Slovenska, tak sa nazýval referát jedného z najskúsenejších pracovníkov Vojenského historického

ústavu v Bratislave, Dr. Vojtecha Dangla. Vo svojom príspevku uviedol krátky dislokačný prehľad vojenskej štruktúry na našom území a v krátkosti vykreslil život vo vojenských kasárňach, ako i dôvody, ktoré viedli mestské magistráty k súťaži o akýsi „tender“ pre sídlo posádky. Veľký záujem slovenských miest na poskytnutie potrebných priestorov, ktorý tak zaujal najvyššie vládne kruhy, sa nemusí javiť až taký nepochopiteľný. Aj napriek finančnému zaťaženiu, výsledný efekt v konečnom dôsledku stál za to, keďže mesto získalo hospodárske výhody a čo bolo dôležitejšie, aj prestíž. To, že to s projektom výstavby nových ubikácií vláda myslela vážne, autor dokumentoval správou o finančných investíciách určených pre armádu, ktoré s ohľadom na plán prevyšovali o polovicu predpokladané výdavky na školstvo, dopravu či obchod.

Zaujímavým vystúpením, *Košice v období dualizmu – významná vojenská posádka v Rakúsko-Uhorsku*, sa prezentoval predrečníkov kolega, kapitán Miloslav Čaplovič. Upriamil sa na rastúci vplyv Košíc ako vojenskej základne Uhorska, a súčasne ako dôležitého, ba až strategického priemyselného, hospodárskeho a kultúrneho centra. V sledovanom období dualizmu sa tiež pokúsil o stručný prehľad vojenských objektov mesta, stav a organizáciu posádky a nezabudol ani na dislokáciu košických vojenských jednotiek krátko pred prvou svetovou vojnou. Oceniť treba aj autorovu snahu neobísť problematiku vplyvu vojska na spoločenské myslenie a celkový spoločenský rast.

Do širšieho kontextu zasadil uvádzanú tematiku prof. Filozofickej fakulty Univerzity Komenského, Roman Holec. Vo svojom vystúpení v niekoľkých tézach naznačil *Hospodárske súvislosti vzťahu mesta a armády na konci 19. storočia a začiatku 20. storočia*. Tie podľa autora celkom jednoznačne dokázali tvrdenia, podľa ktorých armáda hrala dôležitú úlohu v spoločnosti, a to sprostredkovaním pri výzbroji a svojou prítomnosťou v meste. S hospodárskymi aspektmi rozvoja spoločenských vzťahov spomínaných subjektov sa prítomní oboznámili v závere tohto referátu.

Práca prof. Holeca poskytla pôdu pre posledný z blokov konferencie, venovaný obdobiu najnovších vojenských dejín. Otvoril ho prof. z budapeštianskeho Historického ústavu Gyula Vargyai, ktorý sa v prednáške zaoberal analýzou mechanizmov vojenských a politických rozhodnutí na konci 1. svetovej vojny, konkrétne v časovom horizonte rokov 1916 – 1917. Vystúpenie sa líšilo od ostatných tematicky a trocha i koncepcne, keď hlavný dôraz bol položený na vojenskú udalosť, ich vplyv na celkovú situáciu, a to nielen v najvyšších rakúsko-uhorských vojenských kruhoch, ale i spoločnosti. Nepovšimnutá neostala ani skutočnosť, ako plánovalo najvyššie velenie habsburskej armády úspešne ukončiť dlhotrvajúcu vojnu a ako koordinovalo tieto plány s najvyšším velením cisárskeho Nemecka.

Do centra pozornosti sa následne dostala problematika oslobodzovania Bratislavy na prelome rokov 1918 – 1919, do ktorej účastníkov konferencie uviedol faktograficky bohatý referát Dr. Mariána Hronského, ďalšieho zo skúsených odborníkov Vojenského historického ústavu Bratislava. Autor v skratke načrtnol najdôležitejšie skutočnosti týkajúce sa mesta na konci Veľkej vojny. Ďalej poukázal na vzájomné vzťahy rôznych národnostných skupín v meste, najmä vo chvíľach, keď dochádzalo k dôležitým rozhodnutiam v Paríži, ktoré predznamenal ďalší vývoj v tomto stredo európskom regióne. Nie nezaujímavou informáciou pre prítomných bola genealógia náhradných názvov Bratislavy, medzi ktorými figurovalo i meno amerického prezidenta Wilsona. Krátky priebeh opisu oslobodzovania mesta vystúpenie uzatvoril.

Zbrojárskou výrobou a urbanizáciou na Slovensku v 19. storočí sa zaoberal podnetný referát PhDr. Ľubomíra Liptáka, ktorým konferencia vyvrcholila. Nosnou témou jeho vystúpenia sa stala etapizácia procesu zbrojenia a jeho vplyvu na celkový hospodársky a kultúrny rozvoj miest. Autor poukázal na dôležité geopolitické aspekty najmä v súvislosti so zmenou hraníc a ich dopadom na určité odvetvia zbrojárskeho priemyslu. V referáte podotkol, že tematika zbrojárskej výroby a urbanizácie nie je síce taká, aby umožňovala ďalekosiahle závery, ale sám zdôraznil hlavné výskumné smery, a najmä ďalšie otázky, na ktoré táto téma upozorňuje.

Záverečná diskusia sumarizovala výsledky konferencie, a tak čiastočne zhodnotila dosiahnutý stupeň poznania, ktorého posun po kvantitatívnej a kvalitatívnej stránke bol zrejmý. Prítomní sa však zhodli na tom, že v oblasti metodológie bude potrebné urobiť ešte viac a veľmi dôrazne sa poukázalo i na fakt, že v našej historickej obci, žiaľ, pretrváva vzájomná neinformovanosť o tvorbe jednotlivých autorov a autorských tímov. Hlavné príčiny videli viacerí účastníci v jazykovej bariére a ešte stále neustálenej terminológii, ktorej isté nedostatky sa v nemalej miere prejavili i na tejto konferencii. Akcentovala sa potreba upevňovať vzťahy, ako i z toho plynúca spolupráca.

Posledné slovo patrilo Ľubomírovi Liptákovi, jedinečnej osobnosti slovenskej historiografie, ktorý s príslovečne globálnym nadhľadom vyjadril svoje postrehy z konferencie. Na záver zaželal svojim kolegom veľa objavných výsledkov v cestovaní za vzrušujúcim dobrodružstvom, ktoré výskum v oblasti histórie prináša.

Organizátori vyjadrili presvedčenie, že v krátkom čase vyjde z konferencie aj zborník.

A. Maskalík

NÁVŠTEVA INŠTITÚTU VOJENSKEJ HISTÓRIE MINISTERSTVA OBRANY RUSKEJ FEDERÁCIE V MOSKVE

V dňoch 22. – 27. októbra 2001 Inštitút vojenskej histórie (Institut voennoj istorii Ministerstva oborony Rossijskej Federacii) navštívil poverený riaditeľ Vojenského historického ústavu, Bratislava PhDr. Pavol Šimunič, CSc. a vedecký pracovník ústavu Dr. Michal Štefanský, CSc. Návšteva inštitútu v Moskve sa uskutočnila na základe Plánu dvojstrannej spolupráce na pozvanie ruskej strany s cieľom nadviazať vzájomné styky medzi oboma vojenskými historickými ústavmi a potvrdiť ich dohodou o vzájomnej spolupráci.

Pracovná časť dvojčlennej delegácie sa začala oficiálnou návštevou Inštitútu vojenskej histórie prijatím vedením inštitútu za prítomnosti náčelníka gen. mjr. prof. Vladimíra Zolotareva, DrSc. jeho zástupcu pre vedeckú činnosť kapitána prvého rangu prof. Valerija N. Vartanova, DrSc. a vedúcich štyroch vedeckých odborov. Vedúci prvého odboru – vlasteneckej histórie od najstarších čias po vojenskú reformu roku 1920 – informoval o vnútornej štruktúre odboru a publikačnej činnosti za posledné roky. Druhý odbor vlasteneckej histórie od roku 1920 do súčasnosti sa zameriava predovšetkým na spracovanie dejín Veľkej vlasteneckej vojny, ale aj ďalších tém. Tretí odbor skúma zahraničnú vojenskú históriu, do ktorej zahrňujú výstavbu zahraničných armád, vojenské umenie, vojenskú politiku a vojenské doktríny. Štvrtý odbor pripravuje vojenské encyklopédie a slovníky. Okrem štyroch vedeckých odborov inštitút má tri samostatné oddelenia: metodológie, koordinácie a plánovania, vojenskej štatistiky.

Inštitút vojenskej histórie je publikačne aktívny. Za posledných desať rokov jeho pracovníci pripravili na knižné vydanie viac ako 200 monografií a rôznych kolektívnych prác. Zo starších dejín publikovali monografiu História Severnej vojny 1700 – 1721, Rusko-tureckú vojnu 1877 – 1878, História rusko-japonskej vojny 1904 – 1905. V inštitúte venujú stálu pozornosť Dejinám Veľkej vlasteneckej vojny 1941 – 1945 a prepracovaniu vydania Vojenskej encyklopédie v ôsmich dieloch. Dôležité miesto v inštitúte patrí vedeckej príprave. Uskutočňuje sa dvoma formami: doktorantúry a adjunktúry. Do adjunktúry prijímajú dôstojníkov s vysokoškolským vzdelaním po určitom období praktického pôsobenia vo vojenských útvaroch. V rámci adjunktúry v priebehu troch rokov pripravujú dizertácie z oblasti vojenskej histórie.

Vedecká rada inštitútu koordinuje hlavné smery vedeckého bádania, vrátane tém kandidátskych a doktorských prác. Inštitút udržiava vedecké kontakty s vedeckými pracoviskami v Ruskej federácii, osobitne s ústavmi Ruskej akadémie vied.

Osobitne nás zaujal osvedčený a efektívny systém externých vedeckých spolupracovníkov inštitútu. Je to čestný a veľmi vážený titul a status, za ktorým stojí mnoho užitočnej a obetavej práce na poli vojenskej histórie a jej prezentácie širokej verejnosti.

Inštitút sídli vo vlastnej účelovej budove, súčasťou ktorej je knižnica s vyše 150-tisícimi kníh a časopisov prístupná aj záujemcom zvonka. Samostatné oddelenie metodológie pozostáva z vysokokvalifikovaných pracovníkov (profesorov, doktorov vied, akademikov). Oddelenie vojenskej štatistiky pripravuje série štatistických zborníkov z histórie Veľkej vlasteneckej vojny a štatistické údaje o druhej svetovej vojne. Pracovníci inštitútu odborne pripravovali zriadenie vojenských múzeí obrany Moskvy, Stalingradu, kurskej bitky. Významnou mierou sa podieľali na odbornej príprave monumentu na Poklonej hore zasvätenému víťazstvu sovietskeho ľudu v 2. svetovej vojne.

Inštitút má bohaté medzinárodné kontakty. Jeho pracovníci sú dobre pripravení aj jazykovo. Okrem angličtiny nie je zriedkavosťou ovládanie jazykov Ázie.

Za slovenskú stranu informáciu o Vojenskom historickom ústave v Bratislave podal PhDr. P. Šimunič, CSc. Informoval ruských kolegov o oblastiach vojenských dejín, v ktorých by sa mohla realizovať spolupráca. Záujem o odbornú spoluprácu s VHÚ potvrdil aj na záver pobytu náčelník Inštitútu vojenskej histórie gen. mjr. Zolotarev na pracovnom obede. Vyjadril presvedčenie o tom, že bariéry medzi nami nie sú veľké, aby bránili dobrej odbornej spolupráci oboch historických ústavov.

Počas celého pobytu slovenskú delegáciu sprevádzal vedúci zahraničného oddelenia inštitútu plk. Dr. Oleg A. Belosludcev, CSc. Vďaka nemu a široko rozvetveným kontaktom inštitútu sme mohli navštíviť Vševojskovú akadémiu ozbrojených síl (bývalá Frunzeho akadémia), kde nám ruskí kolegovia ukázali výučbu vojenských dejín, vojenského umenia a myslenia. Na akadémii, ktorú navštevujú poslucháči s vysokoškolským vzdelaním a praxou z vojsk, nás osobitne zaujali analytické hodiny. V rámci nich poslucháči analyzujú vojenské operácie od najstarších čias po našu súčasnosť. Napr. v čase našej návštevy jedna časť analyzovala operáciu Púštna búrka v Perzskom zálive, a druhá, operáciu Sovietskej armády v Panšírskom údolí v Afganistane roku 1981.

Po určitých organizačných zmenách v akadémii opäť stúpa záujem o štúdium na tejto prestížnej škole aj zo zahraničia. V minulosti akadémiu absolvovali aj vojenský odborníci z Československa. Druhou vojenskou akadémiou, ktorú sme navštívili, bola Vojensko-letecká akadémia J. A. Gagarina v Monine pri Moskve. Akadémia pripravuje veliace kádre pre letectvo ozbrojených síl RF. Hostitelia nám dali možnosť vyskúšať si aj praktické ukážky z výcviku na trenažeri SU-24. Pri leteckej akadémii sa nachádza Centrálné múzeum vojensko-vzdušných síl Ruska. V priestoroch múzea (budove i pod holým nebom) sa nachádzajú unikátne exponáty leteckej techniky od jej vzniku po súčasnosť. Osobitný dojem vzbudzujú exponáty veľkých lietadiel, z ktorých boli vyrobené iba prototypy, lebo neboli uvedené do prevádzky. V múzeu možno vidieť vývoj lietadiel MiG, SU a Il-jušinov, ďalších strojov (rôznych typov strategických bombardérov, vrtníkov, stíhačiek, stíhacích bombardérov i legendárnych lietadiel 1. a 2. svetovej vojny).

Nezabudnuteľným zážitkom bola návšteva Hviezdneho mestečka pri Moskve (centra prípravy kozmonautov J. A. Gagarina), kde sme mali možnosť nahliadnúť do stanice MIR a prezrieť si moduly, v ktorých kozmonauti pracujú v kozme a pristávajú na Zemi.

Súčasťou programu bola aj návšteva vojenských múzeí. Navštívili sme Centrálné múzeum ozbrojených síl v Moskve, monument Pokloná hora v Moskve i múzeum Moskovský Kremľ, hlavne časť Vooružennaja palata.

Bohatý program, ktorý ruská strana pripravila, nás presvedčil, že vojenskej histórii sa v Ruskej federácii venuje veľká pozornosť. Vojenská história má široké profesionálne zázemie, čo sa prejavuje množstvom vydávaných publikácií, oceňovaných prémiami na knižných trhoch. Vysoká návštevnosť vojenských múzeí (aj vo všedných dňoch, a nielen školopovinnou mládežou) ukazuje na spoločenský záujem o históriu. Vzájomná prepojenosť medzi teoretickými, pedagogickými pracoviskami a múzeami ako sprostredkovateľmi histórie formou exponátov prináša svoje ovocie v pestovaní historického vedomia a národnej hrdosti na svoju minulosť.

M. Štefanský

AUTORI ČÍSLA

PhDr. Dušan **ŠPIRKO**, CSc., Pekná cesta 5, 831 05 Bratislava

PhDr. Miroslav **LUPTÁK**, A. Gwerkovej 4, 851 04 Bratislava

PhDr. Zoltán **KATREBA**, Vojenský historický ústav, Kutuzovova 8, 831 03 Bratislava

doc. PhDr. Václav **VONDRÁŠEK**, CSc., Vojenská akademie v Brně, Kounicova 65, Brno

Mgr. Vladimír **HOSPODÁR**, Bardejovská 14, Múzejné oddelenie Svidník

Dr. Enikő **CSUKOVITS**, Magyar Tudományos Akadémia Történettudommányi Intézet, H – 1014 Budapest, Úri utca 53

PhDr. Bohuš **KLEIN**, CSc. Mamateyova 3, 851 04 Bratislava

PhDr. Igor **BAKA**, Vojenský historický ústav, Kutuzovova 8, 831 03 Bratislava

PhDr. Arpád **KELENYEI**, Vojenský historický archív, Univerzitné nám. 1, 917 01 Trnava

PODMIENKY PUBLIKOVANIA VO VOJENSKEJ HISTÓRII

V dodaných príspevkoch treba dodržiavať príslušné spracovateľské normy: 30 riadkov na jednej strane, 60 úderov v riadku, a to v textovom editore WORD na diskete a vo dvoch výtlačkoch. Vedecké štúdie nesmú presiahnuť 40 strán textu, t. j. 72 000 znakov, vrátane medzier. Každý príspevok musí obsahovať meno a priezvisko, adresu trvalého bydliska, rodné číslo a podpis autora. Redakčná rada si vyhradzuje právo na základe vyžiadaných odborných posudkov rozhodnúť o uverejnení, prípadne vrátení príspevku. Nevyžiadané rukopisy sa nevracajú.

OBSAH

Štúdie

SPIRKO, Dušan – LUPTÁK, Miroslav: Obrana bratislavského predmestia vo francúzsko-rakúskej vojne z roku 1809 3

KATREBA, Zoltán: Vojenská továreň 5 – Vojenský technický a chemický ústav v Zemianskych Kostol'anoch (1939 – 1940).....29

VONDRÁŠEK, Václav: Příprava vyšších velitelů a štábních důstojníků čsl. armády v letech 1945 – 1951 52

HOSPODÁR, Vladimír: Pomoc príslušníkov čs. armády pri živelných pohromách na území Slovenska v šesťdesiatych rokoch.....73

Dokumenty a materiály

CSUKOVITS, Enikő: Dobýjanie kostola v Biskupiciach 95

KLEIN, Bohuš: Logistické zabezpečenie prechodov cez (slovenské) Karpaty v 60. a 70. rokoch 19. storočia.....101

BAKA, Igor: Spolupráca a vzťahy medzi HG a slovenskou armádou (1939 – 1941) 110

KELENYEI, Arpád.: Zbierka spomienkových prác vo Vojenskom historickom archíve (VHA) Trnava 123

Recenzie

MACEK, Pavel – UHLÍŘ, Lubomír: Dějiny policie a četnictva. III. Protektorat Čechy a Morava a Slovenský stát (1939 – 1945). (I. Baka).....131

DULEBA, A.: Ukrajina a Slovensko (M. Štefanský).....134

Anotácie, glosy 138

Kronika.....158

INHALT

Studien

SPIRKO, Dušan – LUPTÁK, Miroslav: Die Verteidigung des bratislavaer
Brückenkopfes in dem französisch-österreichischen Krieg im Jahre 1809 3

KATREBA, Zoltán: Die Militärfabrik 5 – Technisches und chemisches
Militärinstitut in Zemianske Kostol'any (1939 – 1940).....29

VONDRÁŠEK, Václav: Die Vorbereitung der höheren Kommandanten
der tschechoslowakischen Armee in den Jahren 1945 – 1951 52

HOSPODÁR, Vladimír: Die Hilfe der Angehörigen der tschechoslowakischen
Armee bei Naturkatastrophen auf dem Gebiet der Slowakei in den 60er Jahren.....73

Dokumente und Materialien

CSUKOVITS, Enikő: Die Belagerung der Kirche in Biskupice 95

KLEIN, Bohuš: Logistische Sicherung der Übergänge durch (slowakische)
Karpaten in 60er und 70er Jahren des 19. Jahrhunderts 101

BAKA, Igor: Die Zusammenarbeit und Beziehungen zwischen
Hlinkas Garde und der slowakischen Armee (1939 – 1941).....110

KELENYEI, Arpád.: Die Sammlung von Erinnerungsarbeiten
in dem Militärischen historischen Archiv in Trnava 123

Rezensionen 131

Anotationen, Glossen 138

Chronik.....158

CONTENTS

Studies

ŠPIRKO, Dušan – LUPTÁK, Miroslav: Defence of Bratislava Bridgehead
in French-Austrian War of 1809 3

KATREBA, Zoltán: Military Factory No. 5 – Military Technical
and Chemical Institute in Zemianske Kostol'any (1936 – 1940).....29

VONDRÁŠEK, Václav: Preparation of Senior Commanders and Staff Officers
of Czecho-Slovak Army in 1945 – 1951 52

HOSPODÁR, Vladimír: Assistance Czecho-Slovak Army Members
in Natural Disasters in the Territory of Slovakia in 60's.....73

Documents and Materials

CSUKOVITS, Enikő: Siege of Church in Biskupice 95

KLEIN, Bohuš: Logistic Support of Frontier-Crossings through (Slovak)
Carpathians in 60's and 70's of 19th Century 101

BAKA, Igor: Co-operation and Relations between Hlinka's Guard
and Slovak Army (1939 – 1941).....110

KELENYEI, Árpád: Collection of Commemorative Works
in Military Historical Archives (MHA) Trnava.....123

Reviews 131

Annotations, Glossaries 138

Chronicle 158

VOJENSKÁ HISTÓRIA 1/2002

Časopis pre vojenskú históriu, múzejníctvo a archívniectvo
Vydáva Ministerstvo obrany SR vo Vydavateľskej a informačnej agentúre
v spolupráci s Vojenským historickým ústavom.

Na obálke: Granátnici 2. uhorského pešieho pluku r. 1814 – 1818
(pluk cára Alexandra I.) kolorovaná litografia

Šéfredaktor Mgr. Ladislav Sokol
Grafická úprava Alena Madajová

Redakčná rada: doc. PhDr. Jozef Bystrický, CSc. (predseda),
Členovia: PhDr. Michal Barnovský, DrSc., PhDr. Valerián Bystrický, DrSc.,
PhDr. František Cséfalvay, CSc., PhDr. Viliam Čičaj, CSc., PhDr. Silvia Čordášová,
PhDr. Vojtech Dangl, CSc. (podpredseda), plk. PhDr. Ivan Gosiorovský,
PhDr. Marián Hronský, CSc., PhDr. Vladimír Segeš, PhDr. Jan Štaigl, CSc., Peter Turza,
PhDr. Pavol Valachovič, CSc., PhDr. Oldřich Vaněk, CSc.

Mgr. Mária Stanová (tajomníčka)

Schválené do tlače dňa: 8. marca 2002
Registračné číslo 1713/97

Rozširuje Vydavateľská a informačná agentúra, Kutuzovova 8, 832 47 Bratislava
Nepredajné

ISSN 1335-3314

Tlač: OPS MO SR, Kutuzovova 8, Bratislava

via@mod.gov.sk

Ústredná knižnica
Slovenskej akadémie vied

2889172111

ISSN 1335-3314